

TÎRGURILE DIN ORADEA (III)

Aspecte etno-demografice ale târgurilor orădene

TÓTH SUSANA

Introducere

În lucrarea de față vom încerca să urmărim și să evidențiem unele aspecte etno-demografice mai importante ale târgurilor orădene¹, în primul rând prin prisma analizei multilaterale a populației care a determinat în cea mai mare măsură dezvoltarea acestora și anume, a meșteșugarilor și comercianților autohtoni sau străini. Ne vom referi desigur și la elementele esențiale cum ar fi: vămile, drumurile comerciale tradiționale, datele și locurile de ținere ale târgurilor, care au determinat în ultima instanță însăși desfășurarea acestora. Desfășurarea propriu-zisă o vom încerca să o ilustrăm prin relevarea unor aspecte foarte concrete ale unui târg din secolul al XIX-lea, perioada de apogeu a târgurilor orădene.

Trebuie să acordăm atenția cuvenită, alături de analiza populației, și produselor apărute în cadrul târgurilor orădene, studierii sferelor de influență, privite atât din punctul de vedere al vânzătorului cât și din cel al cumpărătorului, aspecte care de multe ori coincid dar pot să și difere, datorită caracterului zonei studiate. Vom încerca în sfârșit, să surprindem locul și rolul târgurilor în viața populației din această zonă a țării noastre în evul mediu și în epoca modernă, obiceiurile și credințele legate de târgurile orădene, apărute pe parcursul dezvoltării lor istorice.

. . .

Oradea, oraș întins pe ambele maluri ale Crișului Repede, situat la punctul de întâlnire dintre zona muntoasă și cea de câmpie, prin așezarea sa geografică deosebit de favorabilă a beneficiat de toate

---

¹ Measnicov, Hristache, Trebici, *Demografia orașelor României*, București, 1977, p. 36.

premisele necesare de a deveni un important centru economic². Oradea, compusă din orașe-cartiere independente din punct de vedere administrativ³, (Wárad, Olosig, Subcetate, Velența au fost unificate definitiv după anul 1848⁴, primind denumirea de Oradea-Mare⁵), nici odată de-a lungul secolelor nu a ocupat o suprafață teritorială prea întinsă. Pământurile din jurul orașului erau proprietate feudală, cei mai mari moșieri fiind Capitlul Orădean și Episcopia romano-catolică din Oradea. În această situație dată locuitorii orașului în vederea asigurării existenței au fost chiar nevoiți să se orienteze spre diferite meșteșuguri și spre comerț⁶, Oradea urmînd linia generală de dezvoltare a orașelor meșteșugar-comerciale. Menționăm totodată răspîndirea largă a viticulturii, Dealurile Orăzii favorizînd înflorirea acestei îndeletniciri.

Importanța localității a crescut în mod simțitor după anul 1094 dată cînd Capitlul din Oradea a fost ridicat la rangul de episcopat de către regele Ladislau I. Ca reședință capitlului și a episcopiei romano-catolice — episcopul fiind în același timp și prefectul comitatului Bihor — Oradea împlinea în același timp, funcții politice, administrative și clericale. Nu trebuie să oitem nici importanța strategico-militară a orașului, mai cu seamă în timpul luptelor antiotomane.

În jurul mănăstării existente aici în cursul secolului al XI-lea, deja s-au adunat și s-au stabilit diferiți meșteșugari, fapt ce a avut un rol important în dezvoltarea așezării. Dintre meșteșugarii existenți la Oradea se aflau și cei aduși din Italia pentru diferite construcții. Urmele stabilirii lor la Oradea s-au păstrat și în unele toponime medievale cum ar fi: Bologna, Padua, Velența sau Olosig, ultimele fiind larg cunoscute și folosite și astăzi de către cetățenii orașului.⁷

Dintre semnele și dovezile dezvoltării rapide a orașului putem aminti importanțele construcții medievale (catedrala), înflorirea artei medievale (statuile regilor realizate de artiștii renumiți ai vremii, frații Martin și Gheorghe), școlile existente (printre elevii renumiți se numără și Nicolae Olahus), vasta și renumita bibliotecă (unele exemplare mai valoroase provenite din această bibliotecă se păstrează azi la Viena, Salzburg, Krakovia, Budapesta etc.). Se cunosc mai mult de o sută de opere tipărite în această perioadă la Oradea, printre care și Biblia-Karoli, apărută în condiții deosebite, fapt ce a determinat să circule sub denumirea de „biblia orădeană”. Dezvoltarea științei este atestată de altfel și de existența unui observator astronomic la Oradea.

² *Ibidem*, p. 36.

³ Nagy Ludovico, *Notitiae pol.-geogr.*, Buda, 1828, p. 83 („Olaszi, Velence, Várallja, Novum Pécz, Szombathely, Vodkaert, Sancti Laurentii et Új Útca”).

⁴ Pestl Fr., *Magyarország helynevei (Denumirea localităților din Ungaria)*, Budapest, 1888, p. 414.

⁵ I. Bratu, I. Pușcaș, *Considerații dintre capitlul Episcopiei catolice din Oradea și orașul Oradea, 1722*, în „Lucrări științifice”, Oradea, 1972, p. 171.

⁶ * * * *Călători străini despre țările române*, București, vol. II., p. 212.

⁷ A. Tripon, *Monografia — Almanach a Crișanei*, Oradea, 1936, p. 7.

Nu trebuie să uităm nici forța de atracție a băilor termale din apropierea orașului, care erau folosite în tot cursul evului mediu. La ridicarea mai rapidă a orașului au contribuit, fără îndoială și, dese vizite regale⁸, soldate de obicei cu importante donații mai cu seamă în favoarea bisericii.⁹ Cu ocazia unor asemenea vizite, Oradea era și locul de ținere a adunării de țară (parlament), cum s-a întâmplat de exemplu în 1294 sau în 1422. Asemenea ocazii au oferit largi posibilități pentru meșteșugarii și negustorii atrași în mare număr de acest oraș, de a comercializa produsele lor. Este cunoscut faptul că Oradea era unul din locurile de judecată medievală, aici avînd loc în cursul secolului al XIII-lea faimoasele proceduri denumite „proba fierului roșu” și în general așa zisele „judecăți divine”, iar în 1558, în cursul luptelor pentru tron, dintre regele Ferdinand și Ioan Zápolya, a devenit chiar reședința regală.¹⁰

Această dezvoltare însă a fost deseori întreruptă de repetatele atacuri ale tătarilor sau ale turcilor (1241, 1474, 1556, 1598, 1658, 1660, 1693), locuitorii suferind foarte mult și din cauza holerei, ciumei sau a inundațiilor și incendiilor periodice dar deosebit de pustiitoare în epoca respectivă. Această populație, de altfel, așa cum atestă documentele medievale, era compusă din oameni de diferite origini. Alături de populația română autohtonă s-au așezat ungurii, la care s-au adăugat meseriașii și comercianții atrași de faima orașului sau chemați de către stăpînii orașului și stabiliți aici, de origine italiană, greacă, autriacă, macedoniană, poloneză etc. În privința populației n-au rămas fără urmări nici cei 32 de ani ai ocupației turcești iar în timpul ocupației habsburgice s-au mai stabilit austrieci, sirbi, ruteni și evrei într-un număr însemnat.¹¹

În privința numărului locuitorilor în prima perioadă a evului mediu, dispunem de date sumare sau incerte. Așa de exemplu în perioada domniei lui Sigismund, regele, care a sprijinit în mare măsură dezvoltarea orașului, acest număr ar fi atins cifra de 60 000¹², impresionantă pentru vremea aceea. În orice caz, cu ocazia recensămîntului din 1552, efectuat în scopul stabilirii dijmei, au fost înregistrate 2 180 de case, respectiv 10 900 de locuitori¹³. Din cauza atacurilor permanente ale turcilor, acest număr a scăzut treptat, iar majoritatea caselor făcute din lemn sau chirpici, au fost distruse. După retragerea turcilor (1692),

⁸ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. I., București, 1967, p. 23.

⁹ Borovszky, S., *Biharvármegye és Nagyvárad (Comitatul Bihor și Oradea)*, Oradea, 1901, p. 184.

¹⁰ Lakos L., *Nagyvárad múltja és jelenéből (Din trecutul și prezentul orașului Oradea)*, Oradea, 1904, p. 4.

¹¹ Borovszky, S., *op. cit.*, p. 201.

¹² Lakos L., *op. cit.*, p. 30.

¹³ Bunyitai V., *A várad püspökség története (Istoria episcopiei de la Oradea)*, vol. III, Oradea, 1884, p. 135.

se efectuează un nou recensământ din datele cărui reiese printre altele faptul că din cele 114 case rămase întregi din Olosig, numai 21 au fost locuite de băștinași restul lor fiind ocupate de cei veniți ocazional în oraș.¹⁴

Este caracteristic pentru vitalitatea orașului, manifestată într-o dezvoltare rapidă, faptul că peste o sută de ani sînt atestate cinci străzi ale orașului cu un număr de 684 de case (în 1803)¹⁵. Așezarea acestor străzi pornite dintr-o piață mare, considerată centrul orașului, spre cele patru puncte cardinale, este de altfel o dovadă în plus privind originea medievală a localității. Apar în această perioadă cartiere noi ca Subcetate unde s-au stabilit familiile ostașilor din cetate, primind aici 100 de case, Orașul Nou, Orașul de Periferie etc.¹⁶ În privința ritmului construcțiilor, este semnificativă hotărîrea magistraturii luată în 1806, care interzice pentru orădeni vînzarea cărămizilor în afara orașului, ele trebuind să satisfacă necesitățile locale¹⁷. Ca urmare la mijlocul secolului al XIX-lea numărul caselor se ridică la 2 468, iar cel al locuitorilor la 19 824¹⁸. Acest ritm susținut al dezvoltării s-a menținut și în continuare, astfel că la începutul secolului al XX-lea au fost înregistrate 5 356 de case cu un număr de 64 000 de locuitori¹⁹.

Locuitorii Oradiei, așa cum am menționat, în comparație cu alte orașe medievale de cîmpie, nu prea s-au ocupat cu agricultura, fiind orientați spre diferite meșteșuguri și comerț. Această situație a determinat necesitatea unui intens schimb de mărfuri cu localitățile din împrejurimi dar și cu cele îndepărtate. Caracteristic pentru acest schimb este faptul că locuitorii orașului au oferit spre vînzare produsele lor meșteșugărești de o calitate mai bună față de unele casnice, și au cumpărat alimente și materii prime. Această dezvoltare a schimbului de mărfuri a dus la apariția tirgurilor. Alături de tirgurile săptămînale, avînd un caracter mai mult local sau zonal, au cîștigat o importanță tot mai mare tirgurile de țară cu o sferă de atracție care trecea chiar și granițele țării.

Tirgurile orădene au jucat un rol important în viața orașului, contribuind în mare măsură la urbanizarea localității, avînd influență asupra modului de viață, a portului și obiceiurilor locale. Fiind locul de întîlnire a oamenilor diferiți ca origine, ocupație sau categorie socială, tirgul a devenit un adevărat forum al opiniei publice, a contribuit la răspîndirea unor idei și informații, la schimbul nu numai al

¹⁴ Borovszky S., *op. cit.*, p. 198.

¹⁵ Lakos L., *op. cit.*, p. 50.

¹⁶ Borovszky S., *op. cit.*, p. 167.

¹⁷ Lakos L., *op. cit.*, p. 177.

¹⁸ *Ibidem*, p. 338.

¹⁹ I. Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1920, p. 15—18.

mărfurilor dar și al experiențelor sau invențiilor tehnice și de altă natură. Asemenea aspecte etno-demografice ale Țîrgurilor în general vom încerca în continuare să le evidențiem în cazul celor ținute la Oradea.

Vămi, vaduri, poduri²⁰

Rolul important jucat de Oradea în comerțul transilvănean încă de la începutul secolului al XII-lea, este dovedit printre altele de înființarea pe teritoriul orașului a unui mare număr de puncte vamale. Asemenea puncte erau fixate și în așezările din jurul orașului medieval, independente în vremea respectivă dar azi părți componente ale Orădiei. Cea mai veche mențiune despre existența unui asemenea punct vamal se referă la localitatea Seleuș²¹ (azi un cartier al orașului), care la sfîrșitul secolului al XIII-lea, prin mutarea punctului vamal direct în oraș, își pierde complet importanța. Puncte vamale au existat și pe malul drept al Crișului Repede, în cartierul denumit Olosig (1285)²² și în locul denumit „Vadkert”. Dreptul perceperii taxelor vamale îl avea capitulul orădean, care deținea și dreptul Țînerii Țîrgurilor, supuși săi adunînd vămile pînă la edictarea scrisorii privilegiare a lui Ferdinand din 18 mai 1553²³. În anul 1769 locuitorii Olosigului au fost scutiți în parte de plata taxelor vamale.²⁴

Considerăm interesant din punctul nostru de vedere să amintim neînțelegerile seculare dintre capitulul orădean și comercianții sași din Transilvania. Conflictul a izbucnit datorită faptului că deși comercianții sași beneficiau de numeroase privilegii, regele Andrei al II-lea le-a asigurat și libertatea comerțului în 1224,²⁵ capitulul a dorit să beneficieze de dreptul său de a opri comercianții care au trecut prin oraș cu mărfurile lor²⁶. Comercianții sași, care au refuzat plata taxelor vamale, au fost capturați pur și simplu de către juzii capitolului și întemnițați iar mărfurile lor au fost confiscate. Conflictul s-a ascuțit și mai mult în timpul lui Matei Corvin, fiecare din părți susținînd cu ardoare privilegiile și drepturile proprii. Neputînd rezolva neînțelegerea pe cale pașnică, regele, drept pedeapsă, a hotărît mutarea Țîrgurilor anuale de la Oradea la Debrețin pentru un an de zile (3 iulie 1477—17 februarie 1478).²⁷

²⁰ T. L. Roșu, *Vămi, vaduri și drumuri comerciale bihorene*, în „Studii și articole de istorie”, vol. III, București, 1961.

²¹ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I, p. 156.

²² • • •, *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, București, 1952, vol. II, Doc. 313.

²³ Tóth Szabó P., *Nagyvárad az erdélyi fejedelmek és a török uralom korában (Oradea în timpul principatelor transilvănene și al ocupării turcești)*, Oradea, 1904, p. 23.

²⁴ Lakos L., *op. cit.*, p. 162.

²⁵ Bunyitay V., *op. cit.*, p. vol. II, p. 290.

²⁶ Borovszky S., *op. cit.*, p. 186.

²⁷ Bunyitay S., *op. cit.*, p. 291.

Puncte vamale importante au fost înființate de-a lungul „drumului sării”. Transportul sării din Transilvania spre Cîmpia Tisei și spre alte ținuturi mai îndepărtate este cunoscut încă de la începutul secolului al XI-lea, ajungînd în cursul secolului al XII-lea la o adevărată înflorire. Avem cunoștiință de existența pe acest drum a punctelor vamale în județul Bihor, la Sălacea, Valea lui Mihai, Șimian, Balc, Abram, Poclusa, Cenaluș, Sălard, Diosig, Parhida, Biharea, iar pentru sarea transportată pe plute, la Birtin (1264) și la Vadu Crișului, vamă care a fost tranferată aici de la Fughiu (1484)²⁸. Importante puncte vamale au existat și la Tămașda și la Beiuș, pentru mărfurile transportate pe Crișul Negru.²⁹

Vămile și vadurile erau proprietăți regale sau feudale³⁰. Mai tîrziu, după ocupația turcească întîlnim și cazuri cînd unele persoane mai înstărite, cu vastă experiență în domeniul comerțului, dobîndesc dreptul de a percepe taxe vamale. Astfel, de exemplu în 1692, comerciantul grec stabilit la Săcuieni, a primit dreptul vămii de pe podul din localitate³¹.

Înmulțirea exagerată a punctelor vamale a necesitat uneori intervenția autorității politice și administrative. Ni s-a păstrat de exemplu scrisoarea privilegieră a lui pașa Gurci Mehmet, care stabilește puncte vamale la Săcuieni și Diosig unde se percep taxe conform obiceiurilor locale, interzicînd perceperea lor în alte locuri. Fără îndoială, reducerea treptată a numărului punctelor vamale în cursul secolelor a favorizat intensificarea schimbului de mărfuri, dezvoltarea vieții economice în general. În 1829, pe teritoriul actual al Bihorului cunoaștem doar patru puncte vamale, și anume, la Săcuieni, Diosig, Holod și pe podurile care legau cartierele independente ale Oradiei, Varad și Olosig³². Pînă la 1850 au dispărut și aceste puncte vamale, fapt ce reiese dintr-un raport al judecătorului Mihai Sztupa către prim-căpitanul orașului: „Pe teritoriul de sub autoritatea mea nu există drumuri, poduri unde să se perceapă taxe vamale. Doar pe teritoriul pieții mari pe baza scrisorilor privilegiate regale, conform reglementărilor de preoți, capitlul și orașul percep taxe de tîrg.” (Știm că orașul avea acest drept din anul 1722, pe baza înțelegerii denumită „Accorda”, încheiată între orașul și ca-

²⁸ Bunyitay, op. cit., vol. I, p. 199, vol. III, p. 190, 301, 402.

²⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 269, 365; Fényes E., *Magyarországnak s a hazzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben (Situația actuală a Ungariei și a regiunilor atașate din punct de vedere statistic și geografic)*, vol. IV, Pest, 1839, p. 37.

³⁰ Jakó Zs., *Biharmegye a török pusztítás előtt (Comitatul Bihor înainte de distrugerea de către turci)*, Budapeșt, 1940, p. 197, 273, 284, 302, 324, 337, 344, 355, 356, 359, 380.

³¹ Mezősi K., *Biharvármegye a török uralom megszűnése idejében (Comitatul Bihor în timpul desființării ocupației turcești)*, Budapeșt, 1943, p. 227.

³² Dankó I., *A biharmegyei hidak váma, 1829, (Taxele vamale pe podurile din Comitatul Bihor, 1829)*, în „Néprajzi Közlemények”, VII. 1, Budapeșt, 1962.

pitlul orădean³³). Către sfîrșitul secolului al XIX-lea se adoptă un alt sistem de percepere a taxelor, punctele vamale fixîndu-se la rampele de pe drumurile de intrare în oraș, la Velența, la Orașul Stea (Csillagváros) și Orașul de margine (Külváros). Taxe de tîrg au mai fost percepute și la cele două poduri de fier de pe Crișul Repede și la gară pentru produsele transportate pe calea ferată³⁴. Faptul că tîrgoveții au fost obligați să plătească în afara taxei de tîrg și „taxe de pavaj la care s-a adăugat și taxa pentru locul de vînzare de pe teritoriul tîrgului, a dus la creșterea prețurilor. În schimb perceperea diferitelor taxe, a asigurat venituri importante pentru oraș, mai cu seamă după anul 1881, cînd orașul și-a răscumpărat dreptul exclusiv al ținerii tîrgurilor și bineînțeles și al perceperei tuturor taxelor. Aceste venituri la rîndul lor au accelerat ritmul de dezvoltare urbanistică și edilitar-gospodărească a localității. În acest sens, putem aminti construirea a două poduri de fier, pavarea drumurilor, a piețelor, canalizarea, construirea unor obiective de interes obștesc ca școli, abator, muzeu, teatru și multe altele, sau iluminatul public și transportul în comun. Creșterea amintită a prețurilor din cauza înmulțirii taxelor de diferite feluri a avut drept urmare, ca după o perioadă de înflorire din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă spre finele celui de-al XIX-lea, circulația mărfurilor în tîrgurile orădene scade treptat. La acest fenomen economic a contribuit fără îndoială și apariția unor tîrguri de o importanță mai restrînsă, zonale, și în alte localități din Bihor, vînzătorii fiind scutiți de a străbate drumuri lungi și de a plăti taxe de tot felul³⁵.

Drumurile comerciale

Condițiile naturale ale Bihorului au permis întreținerea legăturilor comerciale din cele mai vechi timpuri, atît pe uscat, cît și pe calea apelor. Trei cursuri de apă constituiau tot atîtea căi de plutărit. Pe cursul Crișului Repede³⁶, la Vadul Crișului și astăzi se văd urmele fostului punct vamal, asemenea unui turn de observație, de unde se putea urmări plutele și bărcile trecătoare, iar la Oradea, în cartierul Velența o piață mică, denumită „Piața bărcilor”, care ne aduce aminte de vremurile cînd debitul apei permitea plutăritul pe acest rîu. Locul de debarcare a plutei la Oradea era pe malul stîng al rîului între cele două poduri de lemn existente în secolele XVIII—XIX, în apropierea locului de ținare a tîrgurilor.

³³ I. Pușcaș, *Convenția dintre Capitulul episcopiei catolice din Oradea și orașul Oradea*, în „*Lucrări științifice*”, Oradea, 1972, p. 73—74.

³⁴ S. Tóth, *Tîrgurile din Oradea, Considerații preliminare privind istoricul taxelor vamale la tîrgurile din Oradea*, în „*Biharea*”, Oradea, II, 1974, p. 97—103.

³⁵ A. Tripon, *op. cit.*, p. 312.

³⁶ Fényes E., *Magyarország geográfiáj szótára* (Dicționarul geografic al Ungariei), Pest, 1851, vol. III, p. 263—264.

Principalele drumuri pe uscat urmăreau, de asemenea, cursul Crișurilor. Primul ce trecea de-a lungul văii Crișului Repede lega Oradea cu Huedinul, Clujul și cu alte centre transilvănene³⁷ și mai departe cu Țara Românească sau Moldova. Unul din cele mai importante drumuri pe uscat era cel denumit „drumul sării”³⁸, pe care această marfă prețioasă în evul mediu ajungea dinspre ocnele Dejului, Șimleul Silvaniei, Tășnad, la Sălacea și Marghita unde era repartizată și apoi transportată mai departe în mai multe direcții, ajungând până la Bratislava sau la Viena. Trebuie să amintim și drumul care lega Oradea de Centrul și Vestul Europei, trecând prin Buda, Győr, Viena, Altenburg, Haiburg și prin alte orașe germane, până la portul Hamburg³⁹. După înființarea pašalicului de la Buda, când acest drum comercial spre vestul Europei a fost tăiat, comercianții orădeni căutând legătura cu marea în scopul procurării mirodeniilor și a altor produse coloniale, se orientează spre orașele din nordul Poloniei. Acest drum comercial trecea prin Maramureș și prin intermediul Cracoviei lega Oradea de centrele comerciale vest-europene.

Aceste drumuri, de multe ori erau nesigure sau primejdioase din cauza războaielor și epidemiilor. Acest lucru reiese și dintr-un raport din 1528 privind exploatarea salinelor din Transilvania, din care putem cita printre altele: „... chiar dacă drumul spre Oradea ar fi deschis, cum nu a fost folosit de mult ar exista primejdia și aici ... așa de mult se pradă acum în război de tot felul de oameni. „(Hans Dernschwam)⁴⁰. În 1585 de exemplu toate drumurile spre Oradea au fost închise din cauza ciumei⁴¹. Drumurile au fost închise de obicei cu rampe, iar niște oameni desemnați și îmbrăcați în galben cu piriitoare în mână atrăgeau atenția călătorilor asupra pericolului, convingându-i să se întoarcă din drum.

Pe parcurs au fost luate și unele măsuri de îmbunătățire a drumurilor. Dieta din Cluj, în 1478 a hotărât ca drumurile noroioase să fie reparate de către satele din zona drumului respectiv sub pedeapsa plății unei sume de 12 florini. Până în secolul al XVIII-lea, drumurile de obicei nu erau pietruite. În Bihor, de exemplu unele drumuri în loc de pietriș au fost acoperite și întărite cu turfă, care, amintim ca pe o curiozitate, la un moment dat la începutul sec. XIX-lea, pur și simplu s-a aprins și a ars.

³⁷ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I, p. 156, 230; M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române*, București, 1974, vol. II, p. 160.

³⁸ I. Godea, *Caracteristici ale culturii populare bihorenc*, București, 1977, p. 153; Petri M., *Szilágyvármegye monográfiája (Monografia comitatului Sălaj)*, Budapest, 1901, vol. I, p. 756.

³⁹ „...”, *Călători străini despre țările române*, vol. I., p. 23—25, 305, 359, 360, 443; vol. II, p. 18; vol. IV., 105, 486, 544.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. I., p. 267.

⁴¹ *Ibidem*, vol. I, p. 88.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea avem cunoștințe despre existența și folosire a celor cinci drumuri importante, care au legat Oradea cu celelalte ținuturi ale țării noastre și cu străinătatea⁴².

1. Oradea—Tileagd—Aleșd—Brad—Negrești spre jud. Cluj.
2. Oradea—Episcopia Bihorului—Biharia—Roșiori—Săcuieni—Marghita—spre jud. Crasna (Sălaj)
3. Oradea—Debretin, spre centrul și vestul Europei
4. Oradea—Leș—Gepiu—Salonta—Arad—Gyula, spre Ungaria
5. Oradea—Băile Felix—Beiuș—Vașcău—Băița.

Între timp au fost obținute unele rezultate privind îmbunătățirea calității drumurilor, mai întâi pe teritoriul orașului Oradea. Despre prima măsură luată în vederea pavării străzilor orădene avem cunoștință din anul 1787⁴³, iar în 1800 toate căruțele existente în oraș au fost comandate și angajate pentru transportul de pietriș pe principalele străzi ale localității. În anul 1850 pe întreg teritoriul comitatului Bihor lungimea, drumurilor pietruite era de 438 de km care într-un timp relativ scurt, în 1866, ajunge deja la 700 km⁴⁴.

Circulația, mai cu seamă pe teritoriul orașului, a fost îngreunată și de existența drumurilor și străzilor înguste, tîrgoveții înaintînd numeroase plîngerii în acest sens. Astfel, de exemplu ceaprazarul Lazar Bernand în plîngerea sa din februarie 1836, relatează faptul că în timpul tîrgului anual ghereta sa instalată pe colțul dintre piața mare și str. „Arborele verde” (azi V. Alecsandri), *din cauza străzii înguste*, a fost răsturnată de o căruță împrăștiind mărfurile sale, și prin care i-a acuzat de o pagubă de 100 frt.⁴⁵.

Semnăind importanța drumurilor în viața economică în general și în dezvoltarea tîrgurilor în mod special, trebuie să pomenim și de podurile orașului. În anul 1370 sînt semnalate două poduri: „podul mic”, ca limită apuseană a orașului, respectiv „podul mare” care lega malul drept al Crișului Repede de cetate și piața mare din fața acesteia⁴⁶. În timpul războaielor cu turcii aceste poduri au fost distruse, astfel că după eliberarea orașului în 1692 nu exista nici un pod. În această situație locuitorii din cartierul Olosig, situat pe malul drept al riului, aleg un primar separat, consfințind pentru o lungă perioadă dezmembrarea administrativă a orașului.

După retragerea turcilor, prima dată va fi reconstruit podul cel mare, iar în 1702, episcopul orașului dispune construirea unui nou pod,

⁴² Borovszki S., *op. cit.*, p. 282.

⁴³ Lakos L., *op. cit.*, p. 46.

⁴⁴ Borovszki S., *op. cit.*, p. 284.

⁴⁵ Arhivele Statului Oradea, Fond. Primăria Orașului Oradea, Dosar 54, Inv. 141, f. 158.

⁴⁶ Gvalókai J., *Nagyvárad 1692-ben (Oradea în 1692)*, în „Anuarul Societății de Arheologie și Istorie din Oradea”, Oradea, 1909, p. 28.

mai jos, pe cursul apei. Acest lucru a avut consecințe importante asupra dezvoltării edilitare a orașului, dintre care amintim formarea unei străzi importante în direcția podului, denumită Str. Principală (azi Str. Republicii), și a unui adevărat centru al orașului la capul stîng al podului (actuala Piața Victoriei este considerată și în prezent centrul Oradei). Fiind construite din lemn, cu ocazia inundațiilor din 1817 și 1851, aceste poduri au fost luate de apă și reconstruite de fiecare dată. Dezvoltarea rapidă a orașului, mutarea tirgului de animale în partea vestică a localității, implicit desemnarea unor noi căi de mîinare a animalelor la tirg, au necesitat construirea unui nou pod, de astă dată de fier, (azi podul Decebal). Construirea căilor ferate începînd din anul 1857 și care au jucat un rol deosebit de important în dezvoltarea comerțului orădean, a impus construirea unor poduri speciale, atît în partea vestică, cît și în cea estică a orașului.

Tîrgurile anuale sau de țară⁴⁷

Urmele cele mai vechi cu privire la existența tirgurilor de țară la Oradea, le găsim în scrisorile privilegiare date bisericii cu diferite ocazii. Scrisoarea regelui Emeric al Ungarei din 1198,⁴⁸ pomeneste de faptul că, deja mai înainte regele Ladislav I a dăruit bisericii dreptul de a strînge vămile la tirgurile din comitatul Bihor. În 1203⁴⁹ Emeric printr-o nouă scrisoare a întărit acest privilegiu, așa cum au procedat de altfel mai tirziu, Béla al III-lea (23.III.1261) și Ștefan al II-lea (3. sept. 1262)⁵⁰. Cu toate că primele documente referitoare la tirguri datează din sec. al XII-lea, fără îndoială ele existau și mai devreme, ținînd cont de așezarea deosebit de favorabilă a Oradei din punct de vedere al schimbului de mărfuri⁵¹.

Începînd din secolul al XV-lea, ca urmare a dezvoltării economice, tirgurile de țară se țin de mai multe ori pe an⁵². Numărul acestora și datele ținerii lor în general erau în concordanță cu periodicitatea producției agricole, cu ritmul biologic al creșterii animalelor, dar au fost influențate și de situația politică, de anotimp, în general de starea vremii. Cele mai importante erau cele ținute primăvara tirziu, cînd datorită înmulțirii animalelor, surplusul a fost mîinat la tirg; cele de vară au avut loc înaintea secerișului și ofereau posibilități de aprovizionare cu uneltele agricole necesare; la tirgurile de la începutul toamnei se

⁴⁷ R. Vulcănescu, P. Simionescu, *Drumuri și popasuri străvechi*, București, 1974, p. 138.

⁴⁸ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I., p. 85, vol. II., p. 263.

⁴⁹ * * *, *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, vol. I., doc. 203.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. II, doc. 31—36; Bunyitay V., *op. cit.*, vol. II, p. 290—291.

⁵¹ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. III, p. 141.

⁵² S. Tóth, *Tîrgurile din Oradea* (II), în „Biharea”, Oradea, 1977, p. 131—134.

vindea de obicei surplusul din producția cerealiară; iar în cazul Țirgurilor de la sfîrșitul anului era caracteristic cumpărarea masivă a celor necesare pentru anotimpul rece, populația pregătindu-se și pentru sărbătorile de iarnă⁵³.

Dreptul Ținerii Țirgurilor anuale de la Oradea, îl avea Capitlul orădean, realizînd venituri imense din taxele vamale și din cele pentru locuri de vînzare. Mai Țirziu și Olosigul, ca oraș-cartier de sine stătător, mai precis moșierul acestuia episcopul romano-catolic, obține dreptul Ținerii Țirgurilor anuale. Rêferiri în acest sens le găsim în Diploma lui Matei Corvin (1474), în scrisoarea privilegîră a lui Sigismund (1422), a lui Leopold (1692) etc.⁵⁴. Cu toate acestea, trebuie să menționăm că episcopul nu a uzat de acest drept niciodată.

În cursul secolului al XVIII-lea, orașul avînd nevoie de veniturile de pe urma Țirgurilor anuale, pornește lupta pentru dreptul de a percepe taxele de Țirg. Prima izbîndă a constituit-o recunoașterea orașului ca și coproprietar, alături de capitlu⁵⁵ al Țirgurilor anuale, administrînd împreună desfășurarea acestora pînă la sfîrșitul anului 1881. La această dată orașul, cu aprobarea lui Franz Iosif, a răscumpărat dreptul Ținerii Țirgurilor, plătind o importantă sumă capitlului și episcopiei romano-catolice.⁵⁶

În cursul sec. al XV-lea (1481), documentele menționează existența a cinci Țirguri anuale la Oradea, cu o durată de cîte două săptămîni⁵⁷. Trei dintre acestea s-au Ținut în cartierul pomenit sub denumirea de „Vadkert” în preajma unor sărbători medievale, la Bobotează, la Paști, respectiv toamna. Un alt Țirg se Ținea în locurile atestate în documente sub denumirea de „Péntekhely” și „Szombathely” în perioada Rusaliilor, iar cel de-al cincilea a avut loc în Olosig, în preajma zilei lui sf. Egidiu (8. sept.). În secolele următoare s-a menținut această tradiție, chiar și în timpul ocupației turcești, perioadă din care dispunem de o splendidă descriere despre Țirgul anual Ținut în preajma Paștilor cu o durată de 20 de zile, de la călătorul turc, Evlia Celebi⁵⁸. Din mărturiile depuse în fața autorității orașului de către cinci locuitori bătrîni și respectabili în anul 1702, reiese menținerea celor cinci Țirguri anuale. Acești martori ne mai amintesc încă două Țirguri, de o importantă mai mică, care n-au fost frecventate de comercianții străini. Durata Țirgurilor anuale pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a fost limitată la o săptămîină, prin ordinul Mariei Tereza (1771)⁵⁹. De atunci Țirgurile anuale orădene s-au desfășurat începînd cu ziua de vineri.

⁵³ Kós K., *Az árucseré néprajza (Etnografia schimbului de mărfuri)*, în vol. „Népelet és néphagyomány”, București, 1972, p. 1—51.

⁵⁴ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I., p. 278.

⁵⁵ A.S.O., Fond. cit., Consiliul orășenesc, Inv. 142, Dosar 198, fila 108.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. III, p. 128, 141.

⁵⁸ R. Vulcănescu, P. Simionescu, *op. cit.*, p. 113.

⁵⁹ Petri M., *op. cit.*, vol. I. p. 773.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, între anii 1817—1853, la Oradea au avut loc șase târguri anuale⁶⁰, în următoarele perioade: la Bobotează; înainte de Paști; în iunie; în august; în septembrie și în decembrie. Dintre acestea, cel mai important era târgul din iunie, unde erau prezenți și comercianții străini.

În a doua jumătate a secolului trecut, printr-o nouă măsură de organizare, numărul târgurilor anuale s-a redus la patru, ele fiind ținute în lunile martie, mai, septembrie și decembrie. Conform reglementărilor adoptate în 1877⁶¹, târgurile aveau o durată de o săptămână, începând cu ziua de vineri. În zilele de vineri și simbătă era târgul porcilor și oilor; duminica, luni și marți târgul cerealelor, vitelor și cailor, iar cel al produselor meșteșugărești începea duminica și ținea până vinerea următoare. În urma unui calcul simplu reiese faptul că, numărul total al zilelor destinate vânzării-cumpărării animalelor era de 20 pe an, iar în cazul produselor meșteșugărești și altor mărfuri, 24.

Sfera de atracție a târgurilor orădene acoperea întregul teritoriu al Bihorului (vezi hărțile), cu toate că, în cursul secolelor și alte localități au dobândit dreptul de a ține târguri anuale⁶². Tîrgoveții din toate părțile comitatului, meșterii din Diosig, Săcuieni, Sălard, Salonta, Beiuș, Marghita, Tinca, Negreni, Aleșd, etc.⁶³, erau prezenți în mod obișnuit la târgurile din Oradea, cum de altfel și meșterii orădeni vizitau târgurile din celelalte localități⁶⁴. Asemenea legături existau și cu alte centre mai importante din afara comitatului, cu Carei, Satu-Mare, Sighet, Baia Mare, Gherla, Cluj, Timișoara, Zalău, Arad și altele. Aceste contacte, e adevărat periodice dar constante, dintre populația diferitelor zone ale Bihorului în primul rînd, dar așa cum am văzut și a celorlalte ținuturi ale țării, realizate prin intermediul târgurilor anuale, au avut fără îndoială un rol important din punct de vedere etno-demografic.

Tîrgurile săptămînale,⁶⁵ ca formă organizată a schimbului de mărfuri dintre locuitorii orașului și populația din satele apropiate din jurul Oradei, apar și ele destul de timpuriu. Aceste târguri au asigurat aprovizionarea ritmică a orășenilor în special cu alimente, pe de o parte, iar pe de altă parte, au înlesnit vânzarea surplusului de produse meșteșugărești. Deși participanții la aceste târguri, natural în afara orădenilor, proveneau în primul rînd din localitățile din apropiere, avem date referitoare la prezența tîrgoveților din Sălaj și din alte părți ale Transilvaniei, care au venit cu animale.

⁶⁰ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 198, f. 154—157.

⁶¹ *Ibidem.*, f. 132, dosar. 324, f. 361.

⁶² A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, f. 135—140.

⁶³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 313; Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I, p. 349, vol. III, p. 208, 230.

⁶⁴ I. Godea, *op. cit.*, p. 155., I. Șuta, *Organizarea domeniului episcopiei catolice din Oradea în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „*Lucrări științifice*”, Oradea, 1972, p. 76.

⁶⁵ R. Vulcănescu, P. Simionescu, *op. cit.*, p. 126.

Cea mai veche informație în legătură cu tîrgurile săptămînale, ne provine de la călătorul turc Evlia Celebi, din timpul vizitei sale la Oradea, în 1662—1664. Aflăm din această sursă că, tîrgurile săptămînale s-au ținut în fața cetății, în ziua de duminică atît vara, cît și iarna. Ordinea în aceste tîrguri era asigurată de soldații pașei. După retragerea turcilor, așa cum reiese din amintita mărturie depusă de cei cinci orădeni vîrstnici, tîrgul săptămînal se ținea joia, iar o altă informație din 1839, pomenește de ziua de miercuri. Aceste din urmă tîrguri erau importante pentru oferta deosebit de bogată constînd din: cereale, scînduri și alte materiale lemnoase, transportate aici pe Crișul Repede cu plute, vite și cai. În această perioadă tîrgurile săptămînale au avut loc în două locuri: în piața mare din fața cetății, respectiv în piața mică, din centrul orașului.

Este interesant de remarcat faptul că, în scopul sprijinirii meșteșugarilor orădeni prin lichidarea concurenței meșterilor din afara localității, cu ocazia tîrgurilor săptămînale numai localnicii aveau dreptul să expună spre vânzare produse meșteșugărești. Din tarifele vamale din 1802 reiese că, meșteșugarii orădeni vindeau în primul rînd produse de tîmplărie, cizme, pantofi, postav și săpun.

Dezvoltarea orașului, viața însăși, în curînd a depășit acest cadru organizatoric. Despre acest fenomen ne putem informa din cererea comună a primarului orașului și a capitlului în care se solicită fixarea a încă unei zile pe săptămînă pentru tîrg. Ni se pare interesantă motivarea cererii, conform căreia în afara tîrgului organizat miercurea⁶⁶, foarte mulți săteni apar cu alimente și alte articole de consum, la Oradea mai ales în zilele de vineri,⁶⁷ efectuînd vânzări în mod neorganizat, necontrolat și fără să plătească taxe vamale, taxe pentru locurile de vânzare. Din această cauză, atît orașul, cît și capitlul suferă pagube însemnate. Drept urmare, propun desemnarea pe lîngă ziua de miercuri și a unei alte zile pentru tîrgul săptămînal cu dreptul de percepere a taxelor conform tarifelor vamale în vigoare. Din considerente practice au cerut, ca această a doua zi să fie vinerea, menționînd totodată că din veniturile realizate în urma acestora vor înbunătăți condițiile precare existente în locurile de tîrg.

O caracteristică specială a tîrgurilor săptămînale a constituit-o apariția unei categorii de oameni aparte, a precupețelor⁶⁸. Ele de obicei provin din familii de la periferia orașului, unde cîștigul bărbaților era minim, fiind nevoite să-și completeze într-un fel veniturile familiei. Precupețele în general au vîndut mărfurile altora, dar în unele cazuri și pe cele proprii, comercializînd în primul rînd alimente: pîine, produse lactate, legume și fructe.

⁶⁶ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 198, f. 70.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, p. 42—55.

Felul produsului	Unit. de măsură	Preț maxim	Preț minim
Carne de vită pt. friptură	kg	1,92	1,80
Carne de vită pt. supă	"	1,72	1,68
Carne de vițel	"	2,80	1,80
Carne de oaie	"	1,60	1
Carne de porc	"	2,40	1,80
Grăsime	"	2	1,92
Untură	"	2	2
Carne de porc afumată	"	2,80	1,60
Cîrnat și caldaboș	"	1,80	1,60
Pui	perechi	5,60	2,40
Cocoș	"	7	5
Rață	"	8	6
Gîscă	"	10	8
Curcan	"	14	14
Varză	100 buc.	16	12
Salată	"	3	3
Ardei	"	—	—
Castraveți	"	—	—
Ouă proaspete	"	8	8
Mere	kg	0,40	0,18
Pere	"	0,60	0,40
Prune uscate	"	0,80	0,80
Struțuri de desert	"	1,40	1,20
Nucă	"	1,60	1,20
Castane	"	0,80	0,24
Unt	kg	3	2,40
Brînză	"	1	0,48
Pește	"	3,20	1,40
Mazăre	"	0,44	0,44
Fasole albă	"	0,44	0,44
Fasole pestriță	"	0,30	0,30
Cartofi	"	0,16	0,10
Morcovi	"	0,12	0,10
Pătrunjel	"	0,12	0,10
Roșii	"	—	—
Ceapă	"	0,12	0,08
Usturoi	"	0,40	0,40
Varză acră	"	0,20	0,20
Hrean	"	1	0,40

Trebuie să menționăm și faptul că, pînă la sfîrșitul secolului trecut se schimba ziua tîrgerii tîrgurilor, în sensul că tîrgul din ziua de miercuri se muta în ziua de luni, cel de vinerea rămînea stabil. Această tradiție vie se păstrează în mare măsură și azi, piețele orădene fiind considerabil mai frecventate în aceste zile.

Dintr-un tabel cu evidența prețurilor alimentelor cu ocazia tîrgului de luna din 17 februarie 1913,⁶⁹ ne putem da seama de varietatea produselor existente pe piață în această perioadă (vezi tabelul mare).

Tot din această perioadă, doar cu trei zile diferență, dispunem de tabelul cu prețurile produselor cerealiere la tîrgul săptămînal din ziua de vineri (14. febr. 1913):⁷⁰

Denumirea	Unit. de măsură	Preț
Griș, cat. I	m. chintal	20 Kor. 95 filleri
Griș, cat. II	"	20 " 85 "
Secară	"	18 " 10 "
Orz	"	18 " 10 "
Ovăz	"	20 " "
Porumb	"	11 " 70 "

Menționăm faptul că, în afară de Oradea, tîrguri săptămînale s-au ținut și în alte localități din Bihor. Potrivit datelor de care dispunem, prima dată a obținut acest drept localitatea Săcuieni, din anul 1418, pentru ziua de vineri. În cursul secolelor și alte centre mai importante beneficiau de dreptul de a ține tîrguri săptămînale, cum ar fi: Băița, Beiuș (joia), Beliu (vineri), Biharia (joia), Cefa, Diosig, Aleșd, Valea lui Mihai, Negreni, Sălacea, Țețchea (joia).⁷¹ Cert este că înmulțirea tîrgurilor săptămînale în Bihor, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a constituit o serioasă concurență pentru Oradea, atrăgînd în mare măsură pe meșteșugari, pe tîrgoveți în general din microzonele respective. Majoritatea acestora s-au menținut pînă în zilele noastre, păstrînd în mare rolul economic ce l-au jucat în sferele lor de influență.

Piața zilnică

Dezvoltarea și diferențierea tîrgurilor a dus la apariția unei categorii noi, a *piețelor zilnice*. Acestea au asigurat aprovizionarea permanentă, ritmică, a populației orașului cu diferite produse alimentare.

⁶⁹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 209, f. 24.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 25.

⁷¹ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. I, p. 112, vol. II, p. 362, 405.

Piețele zilnice în Oradea medievală au funcționat în două locuri diferite: în Olosig, la capătul de pod de pe malul drept al Crișului și aici se vindea mai cu seamă produse de carne, mezeluri, sare etc. Cea-laltă se afla în Oradea-Vărad, în apropierea podului din fața cetății și unde de obicei vânzătorii aduceau zilnic piine, unt, miere, caș, bere precum și păsări de curte și alte animale mici⁷². Această piață a fost folosită de altfel și de către turci pentru vânzarea prăzilor de război.

În cursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea piețele zilnice s-au desfășurat atît în piața mare cît și în piața mică sau interioară⁷³. Marea majoritate a vânzătorilor din piețele zilnice era formată din precupețe, categorie amintită cu ocazia tirgurilor săptămînale. Este semnificativă pentru epoca respectivă o evidență despre precupețele care au vîndut în piața interioară, păstrată din 21 ianuarie 1830⁷⁴. Potrivit acestui document cele mai multe dintre precupețe s-au ocupat cu comercializarea pîinii (136), a tutunului (113), a făinii (36) și a diferitelor fructe (32). Tot în această piață 14 precupețe au vîndut colaci, covrigi și alte produse de brutărie, 12 produse lactate, 11 diferite specii de pești, iar animale mici s-au găsit la două precupețe, zarzavaturi la 15, sare la 13 și boia la două. Este interesant faptul că pe această piață nu mai puțin de 39 de precupețe vindeau țuică, ceea ce se explică prin rentabilitatea acestui produs, dar și prin timpul rece, fiind vorba de ianuarie.

Paralel cu dezvoltarea orașului, piețele zilnice primesc o tot mai mare importanță în detrimentul tirgurilor săptămînale, dispărînd treptat semnele distinctive dintre cele două categorii de tirguri cu toate acestea, urmele acestei tradiții pot fi recunoscute chiar și în zilele noastre cînd, așa cum am mai menționat, piețele orădene din zilele de luni și vineri au mai mare amploare în comparație cu celelalte zile ale săptămînii.

Meșteșugarii și negustorii

Participantii la tirgurile orădene, ca și în alte locuri, se formau din două categorii mari de oameni: cei care au vîndut și cei care au cumpărat. Este adevărat că de cele mai multe ori, în special în cazul sătenilor, vânzătorul și cumpărătorul era aceeași persoană. Ei de regulă după ce au vîndut produsele lor agricole, au devenit cumpărătorii produselor meșteșugărești. Alături de agricultorii bihoreni, baza socială cea mai importantă a tirgurilor din Oradea, au format-o meșteșugarii din localitate⁷⁵. Numărul meșteșugarilor este în continuă creștere. Cu oca-

⁷² *Ibidem*, vol. III., p. 141.

⁷³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 907, f. 17—19.

⁷⁴ *Ibidem*, Inv. 141, Dosar 54, f. 13.

⁷⁵ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 59, 61, 65, 66, 68, 69, 167, 177, 186, 197, 202, 212, 215, 220, 285, 293, 319, 336; Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 7.

zia conscripțiilor din 1552, au fost înregistrați un număr de 75 de meșteri, de diferite categorii, care au activat la Oradea. Odată cu trecerea timpului crește tot mai mult și puterea lor economică și ca urmare joacă un rol tot mai important și în viața socială și politică a orașului. Ca semn al creșterii prestigiului meșteșugarilor orădeni, putem aminti faptul că, în 1714 de exemplu, pe reprezentanții lor îi găsim printre membrii consiliului orășenesc⁷⁶.

Lichidarea în anul 1840 a reglementărilor legale care au prescripționat un număr stabil de meseriași pentru fiecare meșteșug, a avut drept consecință creșterea rapidă a numărului acestora. Astfel în 1886 lucrează în oraș, 1567 de meșteșugari,⁷⁷ cei mai mulți în domeniul producției bunurilor alimentare, a îmbrăcămintei și încălțămintei și în domeniul construcțiilor. Statistica lor din anul 1886 se prezintă astfel⁷⁸: 495 — cizmari și pantofari, 198 — croitori, 70 — tâmplari, 50 — dulgheri, 46 — gubași, 45 — sumănari, 42 — măcelari, 45 — zidari etc. Subliniem faptul că, meșteșugarii de aceeași categorie din Oradea, erau grupați cu atelierele și casele lor, formînd ulițe sau străzi întregi a lor. Nomenclatura străzilor de pe harta orașului, editată la Viena în 1859, atestă acest lucru. În Olosig găsim printre altele str. Măcelarilor, str. Lăcătușilor, str. Pietrarilor, str. Mare a Covrigarilor, str. Mică a Covrigarilor, str. Pescarilor, str. Căramidarilor, în cartierul Oradea-Vărad; str. Măcelarilor și str. Tăbăcarilor, în cartierul Sub-Cetate, str. Brutarilor și așa mai departe.

Pentru ilustrarea varietății produselor meșteșugărești care au circulat la tîrgurile orădene, ne vom folosi de o constatare făcută în 1900⁷⁹ cu ocazia unui tîrg anual de pe piața mare, unde au fost prezenți cu mărfurile lor, căldărarii, tâmplarii, legătorii de cărți, fierarii, rotarii, măcelarii, țesătorii, pantofarii, tăbăcarii, curelarii, șelarii, sticlarii, lăcătușii, strungarii, croitorii de diferite categorii, cojocarii, cizmarii, dogarii, funarii, sitarii, săpunarii, luminărilor, colerii, pălărierii, peptănarii, ploscarii, trăistarii, brutarii, găitănarii, vînzătorii de pînză vopsită, de scufițe, de baticuri, de năframă, de lulea, gubașii, sumănarii și mulți alții. Natural, pe lîngă meșteșugarii orădeni, la aceste tîrguri au fost prezenți cu produsele lor și meșterii din alte localități, cum ar fi sumănarii din Beiuș, care au reprezentat o serioasă concurență pentru cei localnici, sau olarii din Tileagd și alții de care vom pomeni pe parcurs.

O categorie aparte din participanții la tîrgurile orădene au format-o negustorii, care au jucat un rol deosebit în istoria orașului, Oradea

⁷⁶ Lakos L., *op. cit.*, p. 41.

⁷⁷ Borovszky S., *op. cit.*, p. 292.

⁷⁸ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Biroul Poliției, dosar 20, fila 34—51.

⁷⁹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, p. 135—140.

fiind în tot cursul evului mediu dar și în epoca modernă un puternic centru comercial atât privind comerțul local cît și cel de tranzit, fiind puncte de legătură între Transilvania și celelalte țări române pe de o parte, centrul și vestul Europei pe de altă parte⁸⁰. Oradea a fost frecvent vizitată de comercianții din Brașov, de sașii din sudul Transilvaniei⁸¹, de negustorii din Buda, Pesta, Bratislava, Viena, Cracovia etc. Unii dintre aceștia au venit așa de des încît au devenit chiar și membrii ai breslei fierarilor, săbierilor și pintenarilor din Oradea, așa cum reiese din scrisoarea privilegieră dată capitlului orădean în 1481.

La rîndul lor negustorii orădeni erau prezenți cu mărfurile lor la diferite țîrguri unele chiar din localități îndepărtate. Din registrele vamale ale Cracoviei de exemplu putem obține date referitoare la participarea negustorilor orădeni la țîrgurile acestui oraș în anii 1593, 1595, 1597, 1599, 1600. În cei cinci ani menționați la țîrgurile din Cracovia au fost prezenți 33 de negustori sau meșteșugari din Oradea, unii dintre ei fiind înregistrați și de 13 ori, iar alții de 2—3 ori. În privința volumului mărfurilor transportate este edificator faptul că, negustorii orădeni din căruțele închiriate la Oradea sau la Cracovia, au format adevărate caravane pázite de oameni înarmați. Ei au exportat pe piața Cracoviei mai ales vinuri, blănuri de biberi, și vidre, iar de acolo au adus în primul rînd produse textile (postavuri, pînzeturi, mătăsuri), blănuri, îmbrăcăminte, încălțăminte, obiecte de metal, arme, chimicale, vopsele, mirodenii (șofran, scorțișoare, ghimbăr), fructe (migdale, struguri, portocale) etc.⁸².

În timpul ocupației turcești, au fost aduse la Oradea mari cantități de mărfuri coloniale (bumbac, mătase, postlav, obiecte de lux) mai ales de negustorii greci, armeni și macedonieni, tocmai prin intermediul turcilor. Astfel în țîrgurile ținute în fața cetății alături de mărfurile provenite din centre mai apropiate (Lipova, Gyula, Szeged) se găseau și cele provenite din Arabia, Yemen, India sau Persia.

În perioada imediată după retragerea turcilor, viața economică a orașului a fost complet dezorganizată. În scopul reînviării comerțului, printre altele, pe baza unui acord încheiat cu conducerea orașului, au fost chemați și stabiliți la Oradea zece negustori ortodocși (de rit. grec)⁸³. În 1722 comercianții orădeni s-au organizat în breslă avînd 34 de membri: între care erau români-macedoni, greci și eventual slavi-macedonieni din sudul Dunării. Prin statutul lor, dat de Carol al VI-lea, au obținut anumite privilegii ca, terenurile libere din jurul pieții pentru ridicarea prăvăliilor, urmînd ca aceste clădiri să fie scu-

⁸⁰ A. Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, București, 1977, p. 42, 47.; T. Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975, p. 37.

⁸¹ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. II, p. 291.

⁸² Mihail Dan, *Relațiile comerciale dintre Oradea și Cracovia la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, în „Crisia”, Oradea 1973, p. 167—181.

⁸³ Lakos S., *op. cit.*, p. 153, 321—322.; Mezey M., *Nagyvárad 50 évvel ezelőtt (Oradea de acum 50 de ani)*, în „Nagyvárad”, 1873, nr. 184.

tite de impozite, dreptul de moștenire al descendenților de sex bărbătesc, și altele. Menționăm faptul că, comercianții greci s-au ocupat printre altele cu comercializarea tutunului⁸⁴, condimentelor⁸⁵, cafelei, ei au înființat și prima loterie în Oradea,⁸⁶ realizînd într-un timp relativ scurt un capital comercial însemnat.⁸⁷

În cursul deceniilor următoare au fost asigurate și alte înlesniri în scopul stimulării comerțului. Astfel, în anul 1787, negustorii evrei din Polonia primesc autorizație de a comercializa în angro vinurile din Bihor⁸⁸, iar în 1801, comercianții din Buda, Viena și Lvov primesc locuri de vânzare permanente în piața interioară, pentru perioada târgurilor anuale⁸⁹. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea evreii obțin dreptul de stabilire în oraș și de a se ocupa cu comerțul⁹⁰. Cei stabiliți în cartierul Velența, de exemplu, comercializau mai ales cereale, țuică de cereale și de prună, piele și gogașă.

Comercianții și meșteșugarii orădeni, desigur, au căutat să-și plăseze mărfurile lor nevindute cu ocazia târgurilor anuale din Oradea, în celelalte târguri mai apropiate, dintre care putem aminti pe cele din Beiuș, Marghita, Salonta, Tinca, Diosig, Săcuieni, Sălard, Aleșd, Tileagd, Negrești etc.⁹¹.

Datorită condițiilor geografice favorabile ale Bihorului, târgurile de cereale și de vite din Oradea, s-au bucurat de o faimă bine meritată. Marile cantități de cereale cumpărate de negustori pe piața orădeană, erau transportate și revindute în Maramureș, și în alte regiuni din Transilvania. În cazul comerțului cu vite, de asemenea, putem remarca mai multe direcții de mișcare. Astfel vitele cumpărate în târgurile orădene ajung apoi pe piețele din nordul Sălajului, la Tășnad, la Carei, la Satu-Mare sau la Baia Mare, iar animalele minate la târgurile din Oradea dinspre Salonta, Zărand sau Arad, ajung prin intermediul comercianților în Ungaria, Cehia, Austria și chiar în Germania⁹².

Trebuie să amintim cîteva date și în legătură cu târgoveții și negustorii din celelalte centre din Bihor, care aveau legături foarte strînse cu piața orădeană⁹³. Tîrgoveții din Salonta au adus aici în primul rînd porci grași, vite, lebniță. Conform unor știri din 1770⁹⁴, din locali-

⁸⁴ Mezey M., *op. cit.*

⁸⁵ Komoróczy Gy., *A reformkori Debrecen (Debrecinul epocii Reformei)*, Debrecin, 1974, p. 171.

⁸⁶ Mezey M., *op. cit.*, nr. 185.

⁸⁷ S. Goldenberg, *Despre târgurile și blciurile din Transilvania în sec. XIV—XVII*, în „Sub semnul lui Clio” — Omagiu Acad. prof. Șt. Pascu, Cluj, 1974.

⁸⁸ Lakos L., *op. cit.*, p. 157.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 169.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 168.

⁹¹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, p. 135—140.

⁹² S. Goldenberg, *op. cit.*

⁹³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, f. 135—140.

⁹⁴ A.S.O., *Fond. Pref. Jud. Bihor, Conscrieri și declarații urbariale Ciocăia*, Inv. 41, Dosar 279, fila 1, 2, 20.

tatea Ciocaia au transportat în târgurile din Oradea, dar și în cele din Săcuieni, Diosig și din Marghita, trestie, în 1819, 35 de persoane din Sintandrei s-au ocupat cu comercializarea cailor și vitelor⁹⁵. Din localitățile Briheni, Vărzarii de Jos și Vașcău, foarte mulți s-au ocupat de comerțul, cu unelte de fier dar și cu fierul neprelucrat, cei din Vadul Crișului încă de la începutul secolului al XIX-lea transportau varul în târgul orădean, iar obiectele de ceramică albă produse acolo, au ajuns nu numai la Oradea dar și până în nordul Moldovei și în Polonia⁹⁶. Locuitorii din ținuturile Beliu, Ineu erau prezenți la târgurile anuale mai cu seamă cu produse din piei, iar cei din Bătăr, Tăut etc. au adus lemne de construcție și lemne de foc⁹⁷. Multe localități din bazinul Crișului Negru — Beiuș, Feniș și altele — erau cunoscute și pentru comerțul cu animale mari. Ei au cumpărat nu numai animalele producătorilor din zona respectivă ci turme întregi și din Țara Românească, Moldova și Transilvania. O parte din aceste animale au fost vândute la Oradea, cu restul s-au dus la târgurile din Arad, Debrețin sau Pesta.

Din punct de vedere etno-demografic târgurile au jucat un rol important prin faptul că au constituit locul obișnuit de întâlnire a populației din toate colțurile Bihorului, dar așa cum am văzut și din diferite părți ale țării sau chiar ale Europei⁹⁸. Mecanismul de influențare reciprocă în privința obiceiurilor, mentalităților, portului sau chiar a limbii și multe alte aspecte, vom încerca să le surprindem prin prezentarea desfășurării concrete a târgului din Oradea în a doua jumătate a secolului trecut.

Desfășurarea târgurilor

Pregătirea condițiilor necesare pentru desfășurarea târgului era un act foarte important. În timpul târgului, deci o săptămână întreagă în oraș domina starea excepțională. Măsurile speciale de siguranță se explică prin marea afluență de oameni spre Oradea, printre care unii puteau să sosească cu intenții rele, de a fura de la târgoveți, de exemplu etc. Între târgoveți se puteau naște divergențe, neînțelegeri, cum de altfel s-au și născut nu o dată, în timpul „aldămaș”-ului de după încheierea târgului, când au fost consumate mari cantități de alcool, nu erau excluse certurile, încăierările. Dintre măsurile organizatorice

⁹⁵ V. Maxim, Gh. Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice*, în „Biharea”, III, 1975.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ A.S.O., Fond Primăria Municipiului Oradea, *Consiliul Orășenesc*, Inv. 142, Dosar 483, p. 135—140.; Dankó I., *A debreceni vásárok vonzáskörzete a XVIII—XIX. sz. fordulóján (Sfere de atracere ale târgurilor din Debrețin la sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XIX-lea)* în „Hajdu-Bihar megyei levéltár Évkönyve”, I, 1974.

mai amintim reglementarea așezării negustorilor, a vînzătorilor în general în incinta Țîrgului. Aici precizăm că negustorii cu reputație aveau locurile lor stabile, reținute ani în șir, nefiind indiferentă poziția locului de vînzare, dacă era într-o zonă de intensă circulație a cumpărătorilor sau dimpotrivă într-o zonă periferică.

Cu o săptămînă înaintea deschiderii Țîrgului anual, deja au început să sosească Țîrgoveții din zonele mai îndepărtate, cu coviltirele încărcate cu lăzi uriașe; au fost mînați caii, vitele, oile și porcii către locul Țîrgului. La intrarea în piață se afla clădirea administrației Țîrgului, unde cei interesați puteau să-și cumpere „biletul” care îi asigura dreptul de participare la Țîrg.⁹⁹

În incinta Țîrgului corturile, gheretele stabile sau mobile, din papură, din pînză sau din lemn, au format adevărate străzi. Vînzătorii produselor de aceeași categorie erau așezați pe aceeași „stradă”. Cei proveniți din afara orașului, de obicei, au fost repartizați pe un șir separat. Păstrîndu-se o tradiție mai veche, membrii unei bresle au fost grupați într-un loc, de regulă mai bun în comparație cu locurile nebreslașilor. Stabilirea modului de așezare a gheretelor, repartizarea locurilor de vînzare a fost efectuată de către conducerea orașului în săptămîna premergătoare Țîrgului. Au fost numiți cei doi inspectori superiori ai Țîrgului, unul din partea orașului, celălalt din partea capitlului, care au răspuns de ordine, fiind însărcinați și cu împărțirea dreptății pe loc.

Dar și locuitorii orașului s-au pregătit intens pentru acest eveniment deosebit. Casele au fost văruite, curțile și împrejurimile curățate, puse în ordine. Oamenii îmbrăcați în haine de sărbătoare, așteptau pe Țîrgoveții străini. Foarte mulți dintre aceștia ani de ani au fost cazați la cite o casă din Oradea, căruțele lor staționau în curțile acestora, și caii aveau loc în grajduri. În hanul „Vulturul Negru” erau cazați numai cei înstăriți.

Anunțarea Țîrgului se făcea atît în biserici cît și prin intermediul toboșarului¹⁰⁰, care strigînd pe străzi a intrat și în curțile oamenilor, dînd relații privind modul de desfășurare a Țîrgului precizînd că va începe vinerea cu Țîrgul animalelor împreună cu Țîrgul de cereale, care va dura pînă sîmbătă, respectiv pînă în ziua de marți, iar Țîrgul tuturor celorlalte categorii de mărfuri va începe duminică și pînă în ziua de vineri. Toboșarul a și atenționat pe cetățenii orașului în sensul că, păsările și alte animale domestice să fie închise și păzite, pentru că nimeni nu va răspunde pentru animalele accidentate pe străzile orașului în această perioadă, copii să fie foarte bine supravegheați și ținuți cît se poate acasă, ca nu cumva vre-un animal furios și scăpat să-i accidenteze. Pe lingă fîntînile din oraș să fie ținute găleți umplute cu apă

⁹⁹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 907, f. 286.

¹⁰⁰ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 198, f. 83; A.S.O., *Fond. cit.*, Biroul poliției, inv. 142, dosar 75, f. 4.

pentru caz de incendiu. Porțile caselor pe timp de noapte să fie bine închise iar ziua deschise și totdeauna cineva să fie acasă. În sfârșit locuitorii au fost chemați să acorde sprijin la nevoie țărgoveților. Menționăm și faptul că, țărgurile orădene au fost anunțate și în alte localități din comitatul Bihor, mai mult, spre sfârșitul secolului trecut apar anunțuri tipărite, afișe, care au fost puse în fiecare localitate din Bihor.

Tîrgul animalelor

Tîrgul a început, cum am precizat, cu tîrgul animalelor. Acesta deși nu era prea spectaculos, dar cu alit mai important dat fiind numărul foarte mare al animalelor și valorile însemnate care și-au schimbat aici gazda. Pentru miile de animale diferite, a fost desemnat un loc special și îngrădit pe teritoriul tîrgului. La acest tîrg erau prezenți de obicei bărbații, eventual și copii mai mari care au însoțit pe gazde, avînd prilejul de a învăța modul tîrguiei, obiceiurile tîrgului. În primele două zile s-a desfășurat tîrgul porcilor, oilor și caprelor, locul acestuia fiind stabilit la marginea estică a pieții mari, pe teritoriul actualei Uzine electrice. Această suprafață în curînd a devenit neîncăpătoare pentru numărul mare de animale aduse și conducerea orașului a hotărît în 1901, mutarea tîrgului de animale la marginea vestică a orașului pe o suprafață de 22 500 m², cu posibilități de extindere în caz de nevoie.¹⁰¹ După fiecare animal, porc, oaie, capră sau miel, în 1884, era fixată o taxă uniformă de 1 creițar. În afara animalelor vii aici se găseau și produse animaliere semiprelucrate sau prelucrate ca jumătăți de porc, carne de oaie, slănină, untură, piei etc. (pentru 50 de buc. piei de miel de exemplu, în 1802 a fost percepută o taxă de 6 cr. în cazul tîrgului săptămînal și de 12 cr. în cazul celui anual).

La acest tîrg au fost prezenți crescătorii de porci din tot Bihorul, dar și din Sălaj, Oradea constituind centrul de desfacere obișnuit. Cele mai importante localități de creștere a porcilor cu destinația de a fi comercializați în tîrgul orădean, au fost: Tămașda, Salonta, Dușești, Husasău de Tinca, Săldăbagiu de Munte, Tinca, Dobrești, Valea de Jos, Săcuieni, Leș, Mierag, Miersig, Tarcea și Șimian. Aici amintim și cîteva centre importante de creștere a oilor și caprelor, desigur importante în privința tîrgului orădean: Tarcea, Șimian, Botfei, Miersig, Mierag, Dumbrăvița, Beiusele, Brădet, Hășmaș, Santău Mare, Albiș, Cefa, Groși, Girișul de Criș, Călacea, Ianoșda, Inand, Leș, Ucuriș, Sînicolau Român, Păușă¹⁰².

În privința importanței economice a acestui tîrg, reflectată în primul rînd prin numărul foarte mare de animale comercializate în acest

¹⁰¹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 661, f. 124.

¹⁰² A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 442.

cadru organizat, sînt semnificative credem, datele cu privire la încasările realizate din taxele vamale numai după porci. Astfel în 1887 — 78 549, în 1888 — 77 326, în 1889 — 69 941, în 1890 — 115 996, în 1891 — 128 376, în 1892 — 99 166, iar în 1896 — 107 966¹⁰³. Și aici nici n-am inclus pe cele realizate cu ocazia Țîrgurilor săptămînale, unde de asemenea au fost vînduți un număr însemnat de porci, cum reiese din cîteva date comparative privind sumele încasate drept taxe vamale cu ocazia Țîrgurilor săptămînale: în anul 1890 — 23 356, în 1891 — 58 629, în 1892 — 99 166, iar în anul 1893 — 57 037¹⁰⁴. Conform unui recensămint efectuat la începutul secolului nostru, (1910), pe teritoriul BiHORului s-au găsit: un număr de 268 922 de porci, 261 920 de berbeci și oi, și un număr de 26 811 de capre.¹⁰⁵

Ponderea cea mai importantă în Țîrgul general al animalelor o avea Țîrgul vitelor și cailor ținut împreună cu cel al cerealelor. Aceasta a început duminică și dura trei zile, pe o suprafață de 77 252 m².¹⁰⁶ Țîrgul vitelor din Oradea, cu tradiții foarte vechi, avea o faimă binecunoscută în această perioadă. Fiind vorba de tradiții, trebuie să subliniem faptul că, prezența în mare număr a animalelor în Țîrgurile orădene, este atestată încă de la începutul evului mediu¹⁰⁷. Au fost cunoscute localități specializate în comercializarea vitelor ca, Sintandrei, Apateu, Șauaieu, Salonta, Beiuș, Tărcaia, locuitorii cărora au realizat de fapt comerțul de tranzit, ajungînd cu turmele de vite cumpărate, pe de o parte în Moldova și Țara Românească, pe de altă parte în Bihor mai cu seamă la Țîrgurile orădene, pînă la Țîrgurile din Viena, München, Milano etc. În Țîrgul de vite de obicei erau prezenți și comercianții străini, polonezi, armeni, ruteni și alții, cu excepția unor cazuri speciale cînd intrarea lor în oraș a fost oprită (epidemii, boli contagioase de animale etc.). În anii 1830 și 1832, de exemplu, Țîrgurile anuale nici nu au avut loc la Oradea¹⁰⁸.

Natural, și în cazul vitelor au fost percepute taxele vamale stabilite. În 1822, de exemplu, după fiecare bou, vacă sau junincă se plătea cite 3 creițari (cu titlu de curiozitate notăm cîteva date din anul 1478, cînd după 2 boi taxa era un denar, după trei vaci un denar, după 2 piei mari de bou tot un denar ca și după 3 piei mai mici de bou).

Localitățile cu cele mai multe vite minate la Țîrgul orădean erau¹⁰⁹: Beiuș, Budureasa, Călacea, Dobrești, Ginta, Husasău de Tinca, Stîncesti, Tărcaia, Belfir, Dușești, Coroi, Tinca, Tulca, Hășmaș, Salonta, Cociuba, Chișhaza, Niuved, Santău Mare, Tămășeu, Sălacea, Tarcea, Cefa, Ateaș,

¹⁰³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 123, f. 226, 227.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 367.

¹⁰⁵ I. Enescu, *op. cit.*, p. 61.

¹⁰⁶ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, f. 135.

¹⁰⁷ I. Guboglu, *op. cit.*, p. 161;

¹⁰⁸ J. Sambucus, *Pannonis Transylvaniam, Viennae Austriae, 1566*; Lakos L., *op. cit.*, p. 107.

¹⁰⁹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 123, f. 704, 705,

Groși, Ianoșda, Ucuriș, Cheresig, Păușa, Șauaieu. Statistica privind numărul vitelor comercializate în târgurile anuale din Oradea, este cât se poate de edificatoare și se prezintă astfel: în 1885 — 24 000 de vite,¹¹⁰ în 1886 — 23 000, în 1887 — 22 000, în 1888 — 26 500, în 1890 — 62 122, în 1891 — 59 337, în 1892 — 38 582 iar în 1893 — 39 216 de vite¹¹¹. La aceste date se adaugă și cele referitoare la târgurile săptămânale, unde într-un singur an, și anume în 1899, au fost minate un număr de 57 033 de vite.¹¹²

Acest număr mare de vite aduse aici, a creat serioase probleme edililor orașului. Una dintre acestea era desemnarea itinerariului de mînare a vitelor pe teritoriul orașului, avînd în vedere situarea târgului în interiorul localității ca și faptul că, târgoveții au venit spre piață din toate direcțiile. Situația s-a complicat și mai mult după 1836, cînd unele cartiere (de fapt micro-orașe independente) nu mai permit mînarea vitelor pe străzile lor. Această problemă care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a agravat și mai mult, a jucat un rol hotărîtor în hotărîrea conducerii orașului, menită să ofere o rezolvare „definitivă”, de a muta locul târgului de animale în afara localității, la marginea vestică a acesteia (pe o parte din această suprafață desemnată cu această ocazie, astăzi este situată uzina „Înfrățirea”). Această decizie însă a dat naștere în mod automat unei noi probleme, datorită faptului că, în fața târgoveților care veneau cu vitele lor dinspre Valea Erului sau dinspre Sălaj, a stat ca o barieră naturală Crișul Repede (am arătat mai sus că mînarea vitelor pe străzile din incinta orașului a fost interzisă, deci în mod implicit și traversarea riului pe podurile deja existente). Se impunea ca urmare construirea unui nou pod peste Criș¹¹³, în direcția noului târg de animale, ceea ce s-a și întîmplat (actualul pod „Decebal”). Iată un exemplu elocvent din multe altele, cum și în ce măsură au influențat târgurile dezvoltarea orașului.

Alături de târgul vitelor și cel al cailor avea mare importanță în cazul Oradiei¹¹⁴. Rolul jucat de cai în viața omului medieval, dar și a celui din epoca modernă, este evident. Este semnificativ în acest sens și faptul că, în tarifele vamale amintite din 1478, cînd pentru doi boi era fixată o taxă de un denar, pentru un cal taxa era patru denari. Această taxă, de altfel, la începutul secolului trecut era 2 creițari după fiecare cal.

Cei mai cunoscuți crescători de cai au fost cei din localitățile Palota, Cadea, Tămășeu, Sălacea, Sinnicolau Român, etc.¹¹⁵ Mulți târgo-

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 222, 223, 225.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 359.

¹¹² A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar, 483, f. 140.

¹¹³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 865, f. 8.

¹¹⁴ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 324, f. 431.

¹¹⁵ Fényes E., *Magyarországnak és a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben (Situația actuală a Ungariei și a regiunilor atașate din punct de vedere statistic și geografic)*, Pest, 1839, p. 46.

veți au venit cu cai și din părțile Salontei, Beiușului, din valea Crișului Repede, din Valea Erului. Caii comercializați la Țîrgul din Oradea, au ajuns deseori în Maramureș, în Cîmpia Transilvaniei sau în Bucovina¹¹⁶. Țîrgul cailor se afla în vecinătatea Țîrgului de vite, pe o suprafață de 49 140 m².¹¹⁷ Considerăm ca și concludente și datele statistice privind numărul cailor aduși la Țîrgurile orădene, pe care le redăm aici: în 1890 — un număr de 31 771 de cai, în 1891 — 29 610, în 1892 — 29 613 iar în 1893 un număr de 25 754 de cai¹¹⁸ (de altfel în anul 1911 în Bihor au fost înregistrați 71 017 de cai, iar în orașul Oradea, 2 484). Această creștere masivă a numărului cailor prezenți în Țîrgurile orădene în cursul secolului trecut, a impus desigur efectuarea unor modificări cum ar fi, mărirea suprafeței de vânzare, deschiderea unei noi porți de intrare pentru caii de pe teritoriul Țîrgului, mutarea casei de bilete și altele.

După primul război mondial, din motive cunoscute, se observă o scădere treptată a importanței cailor, fenomen ce se poate urmări și în cazul Țîrgurilor orădene. Drept exemplu reproducem aici datele unui singur Țîrg săptămînal ținut la 23 febr. 1925, cînd au fost minați la piață 264 de cai dintre care s-au vîndut doar 73.¹¹⁹

Țîrgul cerealelor

Țîrgul cerealelor a început duminică și a durat trei zile. Locul de desfășurare al acestuia era stabilit în piața mare, în partea dinspre malul Crișului. La Țîrgul de cereale au fost prezenți de regulă comercianții din Maramureș, Moldova și din diferite părți ale Transilvaniei¹²⁰, iar cantitățile de cereale comercializate aici, au ajuns deseori în Austria, Cehia sau în Germania.

Dacă în cursul secolelor XVI—XVII se observă o scădere a producției cerealiere, datorită în primul rînd evenimentelor istorice (recoltele de multe ori erau distruse de armatele beligerante, în anii 1674, 1680 de exemplu recolta a fost strînsă abia în decembrie), în secolele următoare constatăm o creștere rapidă a producției în comitatul Bihor, pe primul loc situîndu-se producția de grîu iar pe cel de al doilea cea de porumb. Importanța Țîrgului de cereale din această perioadă se reflectă în faptul că, informații în legătură cu piața orădeană sînt difuzate chiar și la Viena. Astfel ziarul „Bécsi Magyar Hírmondó” („Curierul Maghiar din Viena”), în anul 1792, publică următoarele prețuri de

¹¹⁶ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 123, f. 108—109.

¹¹⁷ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, f. 135—140.

¹¹⁸ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 123, f. 359.

¹¹⁹ A.S.O. *Fond. cit.* Inv. 141, Dosar 142, f. 187.

¹²⁰ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 1052, f. 130.

cereale la târgul din Oradea: grâu — 51—52 cr. (stînjén), porumb boabe — 45—48 cr. (stînjén), orz — 57 cr. (stînjén), ovăz — 45—48 cr. (p. 67—68).

Această importanță a târgului orădean era asigurată în primul rînd de răspîndirea largă în Bihor a cultivării cerealelor, pe o suprafață de peste 770 000 de ha¹²¹. Localitățile bihorene unde se produceau mai mult pentru târgul orădean erau următoarele: Episcopia Bihorului, Girișul de Criș, Tileagd, Fughiu, Hodoș, Cacuci, Cherechiu, Cheșereu, Niuved, Urvind, Parhida, Săbolciu, Santău Mare, Santău Mic, Tămășeu, Diosig, Valea lui Mihai, Sălacea, Balc, Buduslău, Ciutelec, Roit și altele. Erau cunoscuți atît pentru calitatea cît și pentru cantitatea grîului adus aici, târgoveții din Diosig, Săcuieni, Ciocaia, Girișul de Criș, în cazul porumbului cei din Borod, Brusturi, Diosig, Ciocaia, Cadea, Girișul de Criș și din Crestur, iar în privința secarei locuitorii din Crestur și Paleu. Orzul a fost cultivat pentru piață mai ales la Cadea, iar ovăzul la Borod (producția acestuia scade, la începutul secolului nostru era cultivat pe o suprafață de cca. 23 000 ha în tot comitatul¹²²).

În legătură cu desfășurarea târgului precizăm că, taxele vamale în cazul cerealelor se percepeau după căruțele cu care le-au transportat. În 1884, de exemplu, erau în vigoare următoarele taxe: după o căruță cu două roți, 6 creițari; după o căruță cu patru roți dar trasă de un număr mai puțin de șase animale, tot 6 cr.; iar în cazul căruței cu patru roți și trasă de șase sau un număr mai mare de animale, 8 cr. În privința așezării vinzătorilor pe teritoriul târgului cunoaștem o singură regulă mai importantă, și anume, cei care au venit cu grâu au avut dreptul de a ocupa loc în primul șir de căruțe. Vînzarea se făcea de regulă din căruțe și rar s-a întîmplat să fi fost realizată după mostră. Marii proprietari de pămînt și comercianții însă aveau instalate gherete pentru vînzarea cerealelor, în special a grîului (16 asemenea gherete din lemn au existat încă și la începutul secolului XX). Printre gheretele de cereale au fost instalate multe alte gherete în care se vindea țuică și vin¹²³, ceea ce prin numărul mare de consumatori de băuturi alcoolice, a reprezentat un permanent pericol de incendiu. Tocmai din această cauză în 1828 se anunță prin intermediul toboșarului, hotărîrea administrației târgului prin care s-a interzis vînzarea băuturilor alcoolice în târgul de cereale, în afara locurilor stabilite expres. Comercianții și marii proprietari de pămînt aveau la dispoziție un mare depozit pentru depozitarea cerealelor în perioadele dintre târgurile anuale (un asemenea depozit de grâu se afla pînă în anul 1835 pe locul actualei Catedrale Reformate din str. L. Sălăjan).

¹²¹ I. Enescu, *op. cit.* p. 28.

¹²² *Ibidem.*, p. 44—45.

¹²³ Mezey M., *op. cit.*, nr. 187; A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 68.

O problemă serioasă a însemnat folosirea unităților de măsură.¹²⁴ În majoritatea cazurilor, cel puțin pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cerealele erau vîndute în saci, care serveau drept unități de măsură. În anul 1876 a fost înființat un oficiu pentru cîntărirea mai exactă a cantităților de cereale vîndute.¹²⁵ În anul 1883 se introduce noul sistem de măsură și la Oradea, precedat de o adevărată campanie de popularizare (presa cotidiană, anunțuri tipărite în limbile română și maghiară, expuneri în cadrul diferitelor societăți și asociații etc.). Începînd de la această dată cerealele au fost cîntărite, folosind ca unitate de măsură chintalul¹²⁶. În scopul de a veni în ajutorul tîrgoveților conducerea orașului a hotărît în 1888, instalarea a patru cîntare oficiale publice de mare capacitate dintre care două chiar în incinta tîrgului de cereale.

Prin prisma tîrgurilor din Oradea trebuie să amintim pe scurt și alte mărfuri agricole comercializate aici. Astfel de exemplu fînul¹²⁷ totdeauna avea un preț bun pe piața orădeană și apare atît în tarifele vamale din 1478 cît și în cele din 1802. Fenomenul este ușor de înțeles avînd în vedere marea dezvoltare a creșterii animalelor în această zonă. Fînețe importante, de unde și surplusul de fin, erau cele de la Husasău de Tinca, Ciocaia, Hodoș, Niuved, Parhida, Diosig, Adoni, Cherechiu, Șelindru, Otomani, Galoșpetreu, Tarcea, Sîntimreu, Homorog, Groși, Cheresig, Dușești etc.

Dintre plantele industriale, inul și cînepa figurează deja și în tarifele vamale din 1478. Taxa lor, cu ocazia tîrgurilor anuale conform tarifelor din 1802, era de 12 creițari, respectiv 9 creițari. Pe piața din Oradea cînepa provenea cu precădere din localitățile Cadea, Tărian și Palota, iar inul din Benești. La începutul secolului suprafața cultivată cu cînepă era de 3 150 de ha, iar cu in, în restrîngere treptată, de tutun, atît la tîrgurile săptămînale cît și la cele anuale, era de 117 ha¹²⁸.

Cu comercializarea tutunului¹²⁹ s-au ocupat în primul rînd comerțanții greci și armeni stabiliți la Oradea. Centre cunoscute pentru cultivarea tutunului și locuitorii cărora erau prezenți deseori la tîrgul orădean erau: Ginta, Călacea, Roșiori, Tărian, Diosig, Borș și Tinca¹³⁰. La începutul secolului al XIX-lea taxa percepută după fiecare legătură era trei creițari.

¹²⁴ Kovách G., *Adalékok a szilágysági népi ürmértékek kérdésehez (Contribuții la problema unităților de măsură populare din Sălaj)* în „*Ethnografia*” Budapest 1943; A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 33, f. 121—128.

¹²⁵ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 116, f. 23.

¹²⁶ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 167, f. 7, 12.

¹²⁷ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 292, f. 142.

¹²⁸ I. Enescu., *op. cit.* p. 44—45.

¹²⁹ Mezey M., *op. cit.*, nr. 183.

¹³⁰ Fényes E., *op. cit.*, p. 40.

Mărfuri căutate pe piețele din Oradea erau și cele de trestie și papură, folosite atât pentru confecționarea diferitelor obiecte casnice cât și pentru acoperișul unor construcții. Localitățile de unde aceste materii ajungeau la târgul orădean, erau în primul rând cele situate în Valea Erului, Niuved, Parhida, Diosig, Sălacea, Ciocaia, Cherechiu, Cheșereu, Otomani, Galoșpetreu, Cadea, dar și dintr-o localitate apropiată de Oradea și anume de la Borș.

Tîrgul produselor alimentare

Tîrgul produselor alimentare avea o importanță lesne de înțeles în privința aprovizionării populației¹³¹. Era o formă foarte răspîndită a schimbului dintre orădenii și sătenii din zona de influență a orașului. Acest tîrg în cea mai mare măsură s-a desfășurat pe piața mică sau interioară. Carnea¹³² se vindea și pe piața mare, existînd la începutul secolului al XIX-lea și șoproane cu această destinație: două pentru carnea de porc cu slănină și patru pentru carnea de vită, orientate cîte două spre interiorul tîrgului respectiv spre oraș. Odată cu sistematizarea piețelor acestea au fost demontate și înlocuite cu gherete instalate în piața mică.

Pescarii de asemenea au jucat un rol important în aprovizionarea populației¹³³. Despre prezența lor la tîrgurile din Oradea avem date vechi. Astfel taxele vamale din 1478 se referă și la pești pescuiți în Dunăre, la pește sărat transportat la Oradea. Din sec. al XVI-lea dispunem de știri referitoare la pescuitul morunului pe lîngă Tîrgușor, iar din anul 1535 ne-a rămas ordinul lui Gh. Rákóczy I, prin care interzice pescuitul păstrăvilor de pe lîngă Borod. Taxa stabilită în 1802 pentru peștii aduși la piață era de 3 cr. Păstrăvii se aduceau de la Holod, din valea Teuzului și Barcăului¹³⁴, de la Remetea, somnul de la Ginta, somnul și știuca mai ales de la Ciocaia și, în general, din Valea Erului dar se putea găsi, mai rar, și racii, melcii sau broaște țestoase vîndute la un preț ridicat pe piața orădeană.

O altă categorie de mărfuri importante au constituit-o păsările, aduse cu precădere din localitățile din apropierea orașului, dar și din unele localități din Valea Erului, Cociuba sau din Borod, unde era răspîndită creșterea păsărilor în pădure. Taxe vamale pentru păsări n-au fost fixate în 1802, desfacerea lor avînd loc în cadrul tîrgurilor zilnice sau săptămînale în primul rînd.

Locul de desfacere a legumelor și fructelor era fixat în piața mică. Dintre legume amintim în primul rînd varza și ceapa, care sînt pomenite

¹³¹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 63, p. 120

¹³² A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 483, p. 372—374

¹³³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 949, f. 329—331; I. Godea, *op. cit.*, p. 44—45.

¹³⁴ Fényes E., *op. cit.*, p. 38—48.

și în tarifele vamale din 1478. Cultivarea legumelor era răspîndită mai ales în satele din jurul orașului¹³⁵, unele pe parcurs specializîndu-se pe anumite categorii. Astfel varza¹³⁶ care se consuma pe o scară mai largă și în secolele trecute, se cultiva mai ales la Girișul de Criș, Toboliu și Sohodol, așa cum este atestat în 1819. Principalele centre care aprovizionau piețele din Oradea cu diferite legume au fost: Sîntandrei (fasole, ceapă)¹³⁷, Ciuntesti (ceapă), Episcopia Bihorului (salată), Bihor, Sîntion, Homorog (zarzavaturi)¹³⁸. Cartofii¹³⁹ au fost plantați în Bihor prima dată în 1788 în localitățile unde s-au stabilit șvabii și slovacii: Bicaciu, Gurbediu, Palota, Tărian, Paleu. În legătură cu cultivarea legumelor trebuie să amintim rolul grădinarilor bulgari¹⁴⁰, care s-au stabilit în zona orașului (la Sîntandrei de ex.), asigurînd o mai bună aprovizionare cu legume a populației din Oradea. Ca fapt divers amintim și faptul că unii locuitori din Sîntandrei, au început să cultive flori, mai ales ticlamen, pentru piața orădeană.

Fructele cultivate în diferite zone ale Bihorului, de asemenea, aveau o piață bună la Oradea. Despre tradiții vechi ne vorbesc și documentele medievale. Conform tarifelor vamale din 1478, după fiecare căruță care aduce fructe la tîrg se plătește drept taxă 5 denari. Călătorul turc Evlia Celebi pomeneste în secolul al XVII-lea de o bogată recoltă de prune, struguri și pere. La începutul secolului al XIX-lea au fost aduse la tîrgul orădean mari cantități de mere, prune, cireșe, nuci, alune, mai ales din Beiuș, Albești, Dușești, Negreni, Cîmpani, Lazuri de Beiuș, Borzești, Bălăleni, Buntești, Gurbediu, Borod, Betfia, Făncica, Urvind, Groși, Sîsterea, Mișca. Pe lîngă vînzarea propriu-zisă, se practica frecvent și schimbul în natură, fructe contra cereale. Unele localități bihorene erau cunoscute pentru cultivarea pe scară largă a unui anume soi de fructe. Astfel prunele¹⁴¹ se aduceau la piață mai ales din Agriș, Finațe, Cîmpani, Chișlaca, Beiușele, Copăcel, Tășad, Borz, Făncica, Borod, Birtini, Ciheiu, Rontău, Derna, Brusturi, Borzești, Groși, Ucuriș, Țețchea și Chiribiș; mere din Agriș, Beliu, Corbești, Tărcăia, Cărand, Negrești, Borod, Beiuș; pere¹⁴² din Beiuș; piersici din Groși; nuci din Finațe, Groși, Măgura, Beliu, Beiuș; alune din Borod, Borzești, Groși, Hășmaș și Măgura; cireșe¹⁴³ din Groși și Borzești; lubenițe din Salonta și Cheresig¹⁴⁴; pepene galben mai ales din Ginta; iar castane

¹³⁵ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 823, f. 46.

¹³⁶ * * *, *Călători străini despre țările române*, vol. IV, p. 24.

¹³⁷ Fényes E., *op. cit.*, p. 41.

¹³⁸ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 848, f. 37.

¹³⁹ Fényes E., *op. cit.*, p. 40.

¹⁴⁰ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 848, f. 15.

¹⁴¹ Zevra G., *Călătoria lui Evlia Celebi Efendi*, în „*Buletinul Comisiei Istorice a Românicilor*”, XVI (1937—1938).

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Fényes E., *op. cit.*, p. 42.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

din Sîsterea, singura comună a cărei microclimat permitea creșterea castanelor împreună cu migdale.

Din fructe asortate se fabrica pe scară largă țuica bihoreană de foarte bună calitate. La începutul sec. al XIX-lea în incinta târgului din Oradea au existat nu mai puțin de 600 de gherete în care se vindea această băutură, ceea ce a constituit o sursă de îmbogățire pentru mulți cetățeni din localitate. În scopul protejării vânzătorilor localnici, în 1884 taxa vamală percepută după băuturile alcoolice a fost mărită, dar numai în cazul celor din afara localității. După 1 hl pălincă se plătea 50 cr., după 1 hl de bere, 7—5 cr. Această măsură atingea în mod sensibil pe locuitorii din centrele unde fabricarea țuicii se practica pe scară largă.

Trebuie să mai amintim separat de struguri, de viticultură în general, îndeletnicire cu vechi tradiții în Bihor precum și de valorificarea lor pe piață¹⁴⁵. Erau localități, de exemplu Cadea, unde a constituit ocupația principală a locuitorilor¹⁴⁶. Atestările documentare de asemenea sînt edificatoare: din 1371 — Săldăbagiu de Munte, din 1422 — Marghita, din 1489 — Cauceu, din 1501 — Sîsterea etc., sînt pomenite ca centre viticole. Chiar și locuitorii Oradei erau cunoscuți ca viticultori pricepuți (această ramură a agriculturii era singura de care se puteau ocupa, posibilitate oferită de Dealurile Orășii) în anul 1790. În afara orașului Oradea, următoarele localități erau notate ca centre însemnate viticole: Episcopia Bihorului, Cetariu, Cauaceu, Paleu, Cadea, Sinnicolaul Român, Siniob, Marghita, Diosig, Sintimreu, Vaida, Ianca, Săcuieni, Tîrgușor, Otomani, Sălăcea, Cherechiu; în bazinul Crișului Repede, localitățile Fughiu, Aleșd, Tileagd; iar în Bazinul Crișului Negru¹⁴⁷ localitățile Beiuș, Tinca, Holod, Tărcăia, Salonta. Unele dintre localitățile amintite sînt recunoscute și astăzi pentru pivnițele lor de vin, săpate pe mai multe nivele în pantele dealurilor, unele declarate chiar monumente ale arhitecturii populare (cele din Sălăcea de exemplu, datate din sec. al XVIII-lea). Vinul din Valea Erului prin intermediul comercianților maramureșeni ajungea pînă în Galiția¹⁴⁸, Ungaria sau Austria, iar cel din Oradea mai cu seamă în diferite părți ale Transilvaniei. În sfîrșit mai notăm și faptul că, la începutul secolului nostru în Bihor vița de vie a fost plantată pe o suprafață de 8 346 ha și numai pe teritoriul orașului Oradea pe 656 de ha¹⁴⁹.

La târgurile orădene, conform obiceiurilor vremii, după încheierea târgului cei în cauză au băut „aldămaș”. Unul din locurile preferate ale acestei ceremonii era hanul „Vulturul Negru”, unde în perioada târgului funcționa sub poartă o cîrciumă provizorie. Ca amănunt interesant

¹⁴⁵ T. Pamfile, *Industria casnică la români*, București 1910, p. 214.

¹⁴⁶ K. Nagy S., *Biharország* (Țara Bihariei), Oradea, 1884, p. 53—57.

¹⁴⁷ A. Schmidl, *Das Bihargebirge*, Viena, 1863, p. 155.

¹⁴⁸ Mihail Dan, *op. cit.* p. 177.

¹⁴⁹ I. Enescu, *op. cit.* p. 58.

notăm faptul că, aici vinul nu era servit în sticle sau pahare, ci în vase de ceramică puțin arsă, avînd forma unui ghiveci de flori, care se putea păstra, după preferință, de către consumatori¹⁵⁰. Ca unitate de măsură a vinului era folosită „itțe” egal cu 0,8484 l.

Tîrgul produselor meșteșugărești

Tîrgul mărfurilor de acest gen a început duminică și a durat pînă la închiderea tîrgului anual, adică pînă vinerea. Dintr-un an 24 de zile au fost destinate în total pentru vînzarea acestora. Tîrgul produselor meșteșugărești a constituit partea cea mai spectaculoasă a întregului tîrg, prezentîndu-se aici cele mai variate produse. În perioada premergătoare tîrgului¹⁵¹, meșteșugarii lucrau zi și noapte în scopul de a satisface cererile imense, dat fiind faptul că prăvăliile existente, în număr redus, n-au constituit o concurență serioasă. Mărfurile cele mai căutate erau de exemplu cizmele, pe care tîrgoveții le cumpărau pentru anul următor, femeile acuma își schimbă îmbrăcămintea uzată în cursul unui an. Afară de îmbrăcăminte sătenii, cu această ocazie, își procură diferite categorii de unelte, obiecte casnice.

Acest tîrg merita cu prisosință denumirea „de țară”, sosind aici tîrgoveți din toate părțile cu jolj, cojoace, sumane, postavuri, lînă, cizme și multe alte mărfuri. Între gheretele meșteșugarilor așezate pe rînduri paralele și care formau adevărate străzi¹⁵², aglomerația era foarte mare, toată lumea vorbea cu glas tare sau chiar striga oferind și lăudînd mărfurile expuse spre vînzare. De regulă nu existau prețuri stabile, cumpărătorii aveau posibilitatea și chiar trebuiau să tîrguiască, fiindcă cel care accepta dintr-o dată prețul inițial stîrnea consternare în rîndul asistenței, unii îndoindu-se și de integritatea sa mintală¹⁵³.

Dacă am vizita un asemenea tîrg desfășurat la Oradea, în mare ne-ar întîmpina următorul tablou. Chiar la intrare, pe două străzi îi găsim pe săpunari. Numărul acestora, în a doua jumătate a secolului trecut scade treptat datorită concurenței industriei de fabrică, astfel că, în 1900 au existat 7 dar numai trei participă la tîrg. Urmează rîn-

¹⁵⁰ Mezey M., *op. cit.*

¹⁵¹ T. Bănățeanu, *Artă populară în satele specializate din sudul raionului Beiuș, Regiunea Oradea*, în „SCIA”, nr. 1—2, București, 1954.

¹⁵² B. Zderciuc, *Cu privire la situația social-economică în localitățile din sudul raionului Beiuș, specializate în meșteșuguri artistice populare*, în „Studii și cercetări de etnografie și artă populară”, București, 1965; N. Dunăre, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, în „Cibinium”, 1967—1968, Sibiu, p. 35—52.

¹⁵³ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 142, f. 16—17.

¹⁵⁴ Kósa — Szemerkenyi — *Apáról liúra (De la tată la fiu)*, Budapest, 1973, p. 149.

durile tinichigiilor, apoi periarii, după care îi întâlnim pe sumănari¹⁵⁴. Ei sînt așezați pe două rînduri, avînd în 1852 de exemplu 30 de gherete, dar mulți vindeau din căruță sau pur și simplu își așezau mărfurile pe o pînză groasă întinsă pe pămînt. Produsele lor erau variate: șube făcute din cîte 4—6 piei de oaie, brodate cu motive florale din diferite culori (șuba constituia în vremea respectivă o valoare deosebită, păstrată cu cea mai mare grijă și chiar moștenită din tată în fiu de mai multe generații); sumane de pănură albă cu aplicații pe ele din postav colorat eventual cu șnururi (meșterii din Sîrbești au cusut pe sumane numele cumpărătorului și data, pe loc). În următoarele rînduri stăteau cojocarii, care în afară de cojoace au confecționat și au dus la tîrg și mănuși de piele și straițe din piele. Ei erau iscusiți și în îmbrăcarea ploscăi cu piele de mînz, marfă populară în vremea aceea. Cumpărarea șubei, sumanului sau a cojocului niciodată nu era un lucru simplu. Cel în cauză a fost însoțit de soție, de mama sa dacă era necăsătorit sau de 3—4 prieteni, care l-au ajutat în procesul tîrguiei. Dacă au reușit să obțină marfa la un preț convenabil s-au dus la „aldămaș”. Meșterii sumănari, care au participat la tîrgul orădean din alte părți, erau din localitățile: Salonta, Căbești, Sîrbești, Beiuș, iar cojocarii din Roșia, Beiuș, Nimăiești, Tinca, Vașcău, Tărcăia, Finiș și Remetea. Numărul acestora scade spre sfîrșitul secolului trecut, participînd la tîrg doar 30 de sumănari și blănari.

După sumănari urmează rîndurile croitorilor, unii dintre ei fiind specializați în confecționarea piesei de haină denumită „buică” din postav albastru, împodobită cu broderie neagră înconjurată cu nasturi de culoare neagră strălucitoare, purtată mai ales de femeile din Valea Crișului Repede. Pălărierii erau așezați în două rînduri, nu departe de ei aflîndu-se boiangii, vînzătorii pînzei albastre, foarte căutată pentru confecționarea șorțului purtat de ambele sexe. Pînza albastră cu motive albe se cumpăra pentru rochii și baticuri.

Peste drum, așezați în patru rînduri, stau comercianții slovaci care au adus printre altele, dantelă fină, baticuri mari cu franjuri la margine în diferite culori, ce se poartă pe umăr. Această piesă a devenit parte componentă a portului popular mai ales în zona văii Crișului Negru. Tot aici se poate cumpăra pînză groasă, folosită pentru instalarea corturilor și pentru acoperirea căruțelor. Puțin mai încolo ne întîmpină două rînduri de comercianți care vînd rochii și haine croite în stil orășenesc, cumpărătorii lor fiind în primul rînd sătenii mai înstăriți din localitățile mai apropiate, contribuind astfel la înlocuirea treptată a portului tradițional. Urmează cele două rînduri ale funarilor și curelarilor care mai păstrează unele privilegii, astfel de exemplu, nu plătesc taxe pentru arendarea corturilor. Dar pînă la începutul secolului nostru și ei cedează în lupta de concurență cu industria de fabrică, așa

¹⁵⁴ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 72—83.; N. Dunăre, *Portul popular din Bihor*, București, 1957, p. 18.

că în 1900 la Oradea funcționează doar cinci curelari și șapte funari¹⁵⁵. Tot aici au primit loc și tăbăcarii, care fiind foarte numeroși, aveau destinată una din străzile orașului ce purta denumirea lor. La începutul secolului nostru vor rămîne doar 13.

Următoarele șapte rinduri erau constituite de către cizmari¹⁵⁶. Cunoaștem ce rol important au jucat cizmele în viața de toate zilele a oamenilor, fiind o piesă de bază a portului bărbătesc, dar și a celui femeiesc în multe locuri, așa că să nu ne mire numărul mare al cizmarilor. Există o concurență între ei, fiecare străduindu-se să ofere un sortiment cît mai bogat privind calitatea, culoarea, mărimea sau forma. Ca materie primă foloseau pielea de vită, vițel, porc și chiar de bivol. Cumpărătorul putea alege cizme cu tureac moale sau tare, scurt sau lung, meșterul la nevoie executa modificări mai mici, pe loc, la cererea clientului. Pe parcurs s-a generalizat cizma neagră iar în portul de sărbătoare al fetelor cizme roșii (în portul românesc pe valea Crișului Alb iar în cel maghiar în jurul Orăzii și în bazinul Crișului Negru). Era răspîndit obiceiul ca logodnicul să cumpere drept cadou de nuntă pentru mireasă, cizme, potcovite imediat de fierarii din corturile învecinate. Alături de localnici erau prezenți aici și cizmarii din Beiuș, Cărpînet, Vașcău, Leheceni, Vărzarii de Jos, care transportau marfa pe căruțe împachetate în lăzi uriașe. Aceste lăzi aveau o formă neobișnuită, mai înguste în partea de jos ca să încapă exact în căruțe și mai late în partea de sus, avînd la părțile laterale cite un mîner rezistent. În privința numărului deosebit de mare al cizmarilor prezenți la tîrgul orădean, este semnificativ faptul că în 1900 numai la Oradea, lucrau încă 196 cizmari din care 120 aveau locuri de vînzare la tîrgul anual.

Mergînd mai departe, un colorit aparte îl reprezintă împletitorii, care utilizau nuiiele sau papură, majoritatea lor sosind la tîrg din Valea Erului și anume din Valea lui Mihai, Șimian, Galoșpetreu, Sălacea, Otomani, Cheșereu, Buduslău, Tarcea, Săcuieni, alții din localități mai apropiate ca Sintandrei și Borș, dar și din Salonta, Arpășel și Tinca. Ei au confecționat coșuri pentru piine, stupi pentru albine, coșuri de nuiiele folosite în gospodării și cele puse în căruțe, măhuri de nuiiele, obiecte de mobilier, împletite, scaune, lavițe etc.¹⁵⁷.

Timplarii¹⁵⁸ aveau un loc favorizat în acest tîrg. Dintre mărfurile lor amintim în primul rînd lăzile de zestre pictate sau ornamentate cu încreștături. Au vîndut în mod obișnuit scaune, lavițe, dar și mobilier complet, dulap, masă cu scaune sculptate în stil baroc țărănesc, cornișe pictate sau sculptate. Lădarii au venit la tîrg mai ales din Budureasa, Borozel, Călașea, Cetea, Vîrciorog, Derșida, Serghiș, Cor-

¹⁵⁵ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 109, 113.

¹⁵⁶ I. Godea, *op. cit.*, p. 140.

¹⁵⁷ T. Mózse, — *Împletitul — îndeletnicire casnică specializată în Valea Erului, în „Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor”, Oradea 1971.*

¹⁵⁸ I. Godea, *op. cit.* p. 72—80; A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 141, Dosar 54, f. 151.

bești, Preuteasa, Groșeni. Menționăm și faptul că dintre meșterii orădeni (75) în 1900 numai 12 mai participă la târgurile anuale.

La marginea drumului, ca să fie ușor de găsit, sînt așezați fierarii. Mărfurile lor obișnuite sînt următoarele: sapă, tîrnăcop, seceră, coasă, plug de fier, bardă, secure și multe altele. Majoritatea fierarilor veneau din părțile Vașcăului, din Gurani, Cărpinet, Petreasa, Vărzarii de jos, Corbești, Craiva, Chișcău, Briheni, Ponoarele, Drăgănești, Pocioveliste¹⁵⁹.

La târgul orădean erau prezenți și sticlarii, venind din județul Arad dar și din Bihor cu produse provenite din hutele de la Pădurea Neagră și Beliu. Sortimentul lor se compunea din pahare colorate, cance, cești, oglinzi, vase de flori etc. În apropierea târgului de cereale îi găsim pe olari¹⁶⁰ cu un foarte bogat sortiment de produse, vase smălțuite și nesmălțuite. Pe lângă meșterii orădeni sînt prezenți cei din Vadul Crișului cu ulcioare din ceramică albă, din Tileagd cu vase smălțuite și împodobite cu motive florale colorate, olarii din Salonta cu vase pentru țuică în formă de biblie sau butelii mici datate și cu cîte o poezie hazlie, foarte mulți olari au venit din bazinul Crișului Negru cu vase de pomană sau ploscă, toate foarte căutate. Putem observa la târg și reprezentanți ai unor meserii mai puțin practicate, năsturari de pildă (în 1900 în tot orașul lucrau numai 3), oferind nasturi de lemn, de ghindă sau de os, simpli sau îmbrăcați cu mătăsă sau ață. Lîngă năsturari s-au așezat femeile care au confecționat plapume la care s-au alătura vînzătorii de pături, țoluri și cergi.

Între târgoveți găsim în număr mare și copii de diferite vîrste. Ei așteptau cu nerăbdare să primească mult doritul „puț al târgului”, obicei general răspîndit în vremea respectivă. Privesc desfășurarea târgului și caută să ajute unde pot în speranța de a primi cîteva creștări, ca să-i poată cheltui pe jucării de tot felul existente în târg: sabie de lemn, căluț sculptat din lemn și vopsit, bomboane, nuga și multe alte mărunțișuri. O atracție deosebită pentru ei, dar și pentru adulți de altfel, îl reprezintă turtarii, care pun în vînzare fel de fel de prăjituri atît pentru consum, cît și pe cele colorate care serveau drept amintiri de târg, avînd forme de cal, husar, păpușă, cocoș, inimă cu oglindă chiar. Nimeni dintre târgoveți nu se întorcea acasă fără turtă dulce.

După încheierea cu bine a târgului era timp suficient și posibilități largi pentru distracție și delectare. Un punct de atracție, mai ales

¹⁵⁹ A. Chiriac, *Feronerie populară din Bihor*, Oradea, 1978; A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 167, f. 155.

¹⁶⁰ T. Mózes, Florea Bobu Florescu, *Centrele de ceramică din Regiunea Crișana*, Oradea, 1967; I. Godea, *op. cit.*, p. 120—130; S. Tóth, *Contribuții la cunoașterea meșteșugurilor din Bihor, o familie veche de olari orădeni*, în „*Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor*”, Oradea, 1971; A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 949, f. 251; *Idem*, inv. 141, dosar 54, f. 149.

pentru tineret, l-a constituit circul¹⁶¹, „omul cu papagal” în jurul lui fiind în permanent o mare aglomerație. Flăcăii și fetele vroiau să afle din bilețelele trase de papagal cu ciocul, „viitorul”. Sint căutate și femeile cu „leacuri băbești” folosite pentru vindecarea unor boli. Ierbururi și diferite semințe uscate sint puse în pungi mici, iar în sticlute lichide colorate, dind explicații detaliate privind destinația fiecăruia, modul de preparare etc. Fotografii¹⁶² de asemenea era un fenomen obișnuit în ȧrg, executînd poze rapide și de proastă calitate. Cine dorea, și erau mulți dintre aceștia, putea să cumpere tablouri, icoane de la comercianții specializați în acest domeniu (în 1783, 15 covileri au primit autorizație de vînzare a icoanelor în ȧrgul orădean).

O figură atractivă a ȧrgurilor anuale era omul care vindea calendare, cărți¹⁶³ care conțineau date astronomice, datele ȧinerii ȧrgurilor, pronosticuri meteorologice, sfaturi gospodărești și încă multe alte informații utile pentru oamenii de rînd. La cele mai multe case pe lîngă biblie, calendarul era singura lectură în acea vreme. Imaginea multicoloră a ȧrgului a fost întregită de circul, nelipsit de la ȧrgurile anuale orădene, și de diferitele jocuri distractive, care asigurau amintiri de neuitat copiilor și tinerilor.

Înainte de părăsirea ȧrgului, la marginea opusă acestuia putem observa șiruri lungi de căruțe încărcate cu materiale lemnoase¹⁶⁴. Lemnarii de fapt nu erau meseriași aparte, ci agricultori din zonele păduroase. Aceste materiale erau transportate la Oradea cu căruțele sau pe plute. Lemne de construcții au adus ȧăranii din Olcea, Botfei, Călacea, Budureasa, Hidișel, Bățăr, Groși, Tămașda, Salonta, Hodoș, Tinca, Belfir, Ginta, Barmod, Arpășel, Ghiorac, Petreasa, Cîmpani, Cordău, Gurani, Pietroasa și Meziad. Șindrila provenea din Petreasa, Toplița-Cărand, Beliu, Cîmpani, Vașcău, Burda, Budureasa, Cociuba Mare, Șoimi, Cărbunari, Gurani, Pietroasa. Aici îi găsim și pe rotarii cu produsele lor, din Belfir, Tinca, Arpășel, Ginta, Bățăr, Barmod Tămașda, Ghiorac. Cotețele de porci le-au adus cei din Ginta, Bățăr, Tulca, Barmod, Arpășel, Tămașda, iar doage, putine, troace, donițe, piure de lemn, lopeți din Ginta, Bățăr, Tulca, Arpășel, Dobrești, Barmod. Obiectele necesare viticulturii, butoaie și pari, în afară de meșterii orădeni, erau confecționate și comercializate aici de cei din Ginta, Bățăr, Tărcăia, Mocirla, Beliu, Talpoș, Cărand. Varul, marfă foarte căutată la ȧrgul orădean, se vindea tot aici. Cu arderea varului s-au ocupat locuitorii din Vadul Cri-

¹⁶¹ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 116, f. 54, 221.

¹⁶² Kemény I., *Biharvármegyei és nagyváradí Címár* (Carte de adrese din Oradea și Comitatul Bihor), Oradea, 1912.

¹⁶³ Visky, K., *Arany népe* (Poporul lui Arany), Oradea, 1919, p. 14.

¹⁶⁴ I. Godea, *op. cit.*, 108, 109; V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*; Márki S., *A Fekete-Körös és vidéke* (ȧinutul Crișului Negru), în „Nagyvárad”, 1875.

sului, Șuncuiș, Borod, Zece Hotare, Izbuc, Ponoarele, Corbești, Delureni, Haieu, Felcheriu, Sintelec, Meziad, Cărpinet, Criștiorul de Jos, Sohodol, Roșia. Cu săptămîni înaintea începerii tîrgului căruțele încărcate cu var, au pornit spre Oradea¹⁶⁵.

În legătură cu tîrgurile orădene trebuie să amintim și unele fenomene nelipsite în practica acestora, contravențiile, în general, și falsificările, în special. Un fenomen frecvent era faptul că precupețele și-au cumpărat mărfuri în cantități mari înaintea tîrgului pe care le vindeau apoi cu preț mult mai mare. Cu ocazia tîrgurilor s-au întimplat furturi, bătăi, beții. Frecvente erau și falsificările de tot felul, a alimentelor, a pașapoartelor de vite, folosirea cîntarelor în mod fraudulos și multe alte practici¹⁶⁶. Din cauza consecințelor neplăcute ale contravențiilor și iregularităților ce au avut loc în timpul desfășurării tîrgurilor, vom aminti numai una singură. Din cauza nerespectării reglementărilor privind instalarea corturilor și gheretelor pe strada care lega piața mică de piața mare, precum și a regulamentului de circulație pe aceasta, a fost distrusă toată plantația, așa că pe strada care purta numele de „Arborele Verde” (astăzi str. V. Alecsandri), nu se găsește nici un copac¹⁶⁷.

În concluzie putem spune că tîrgul a jucat un rol de cea mai mare importanță în viața orașului, avînd influență și asupra populației dintr-o zonă întinsă. Locul tîrgului fiind așezat în centrul localității era folosit și în alte scopuri¹⁶⁸. În tot cursul evului mediu a fost un loc obișnuit de adunare a oamenilor cu ocazia unor evenimente sau acțiuni importante. În acest sens, de pildă, la 3 martie 1584, iezuitul italian G. P. Campani, nota următoarele: „... cînd a știut că voi pleca după ce mi-am luat bun rămas de la el (de la Géczy Ioan, căpitanul cetății — n.n.) fără să ne așteptăm cîtuși de puțin la aceasta, a fost prezent la ora plecării în piața orașului, împreună cu 60 de nobili ai săi...”¹⁶⁹.

În caz de nevoie piața a fost folosită și pentru cerebrarea slujbelor religioase în aer liber. Conrad Iacob Hildebrandt, în cursul călătoriei sale prin Transilvania între anii 1656—1658, ajungînd la Oradea consemna: „... Orașul de lîngă cetate este mare și întins, ... În loc de

¹⁶⁵ Fényes E., *op. cit.*, p. 55; Györfy I., *Dél-Bihar falvai és építkezése (Satele din sudul Bihorului și arhitectura lor)* în „Néprajzi Értésítő”, 1915; A.S.O., *Fond. cit.*, Dosar 1164, f. 256; I. Godea, *op. cit.*, p. 131—132.

¹⁶⁶ A.S.O., *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 33, f. 120; Dosar 661, f. 199, Dosar 1125, f. 4, 6, 7.

¹⁶⁷ A.S.O. *Fond. cit.*, Inv. 142, Dosar 907, f. 92—115.

¹⁶⁸ Bunyitay V., *Nagyvárad a török foglalts korában 1660—1692, (Oradea în timpul ocupației turcești)*, Budapest, 1892, p. 41.

¹⁶⁹ * * *, *Călători străini despre țările române*, vol. IV, p. 86.

biserici, locuitorii sînt nevoiți să se folosească de o piață mare și largă, căci frumoasele biserici și mănăstiri de mai înainte ca și întreaga episcopie, au fost ruinate și devastate de război.”¹⁷⁰

Locul tîrgurilor, de altfel, era folosit și în scopuri juridice. Avem date din sec. al XIV-lea încă, referitor la faptul că aici se făceau citații pentru proces, s-au ținut și procese propriu-zise (dispunem de date din 1740, din 1785 etc.)¹⁷¹.

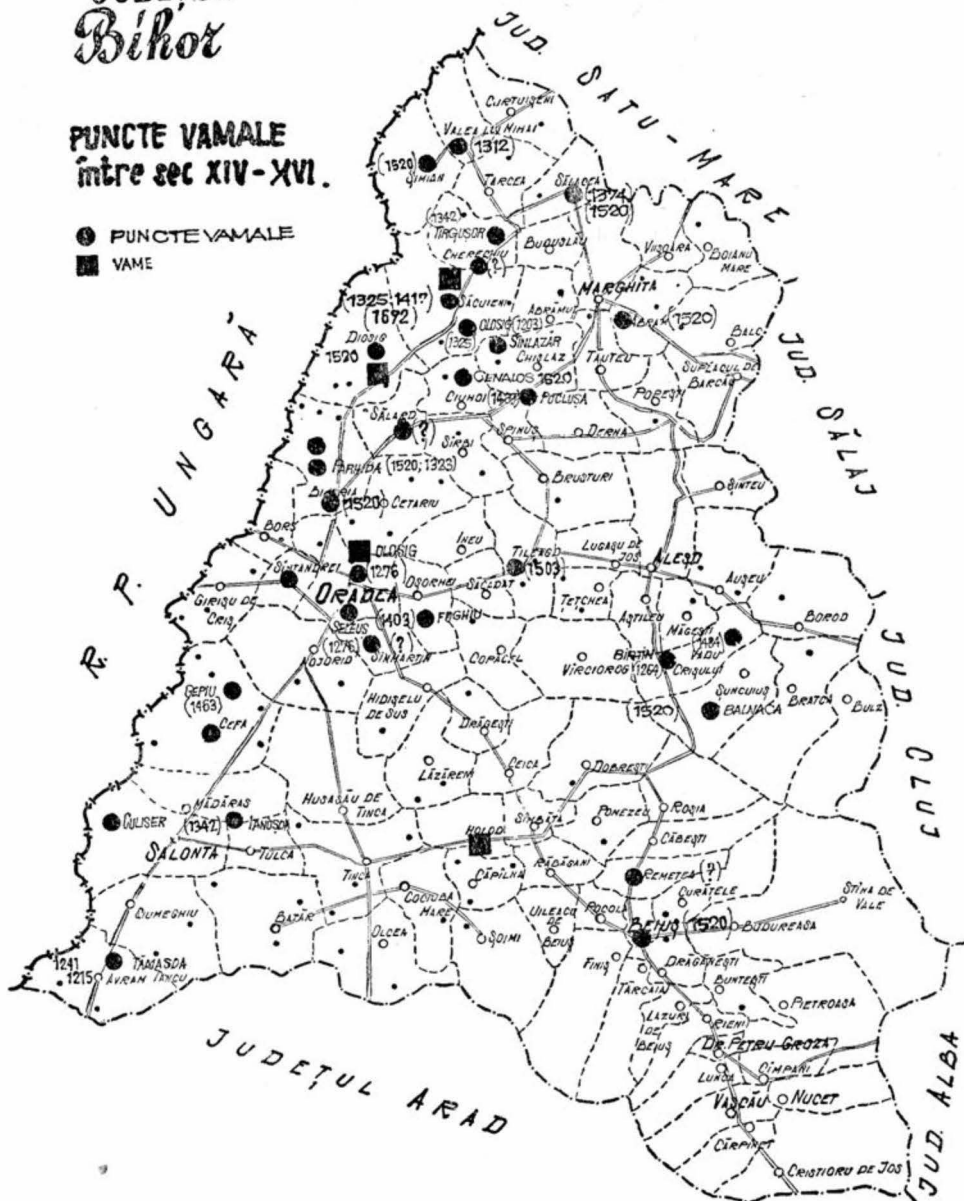
¹⁷⁰ *Ibidem*, vol. V, p. 545.

¹⁷¹ Bunyitay V., *op. cit.*, vol. II, p. 112, vol. III, p. 362—405; Lakos L., *op. cit.*, p. 156; Szalárdi J., *Síralmas Magyar Krónika (Cronica de jale)*, Budapeșt, 1885, p. 409.

JUDEȚUL Bihor

PUNCTE VAMALE între sec XIV-XVI.

- PUNCTE VAMALE
■ VAME

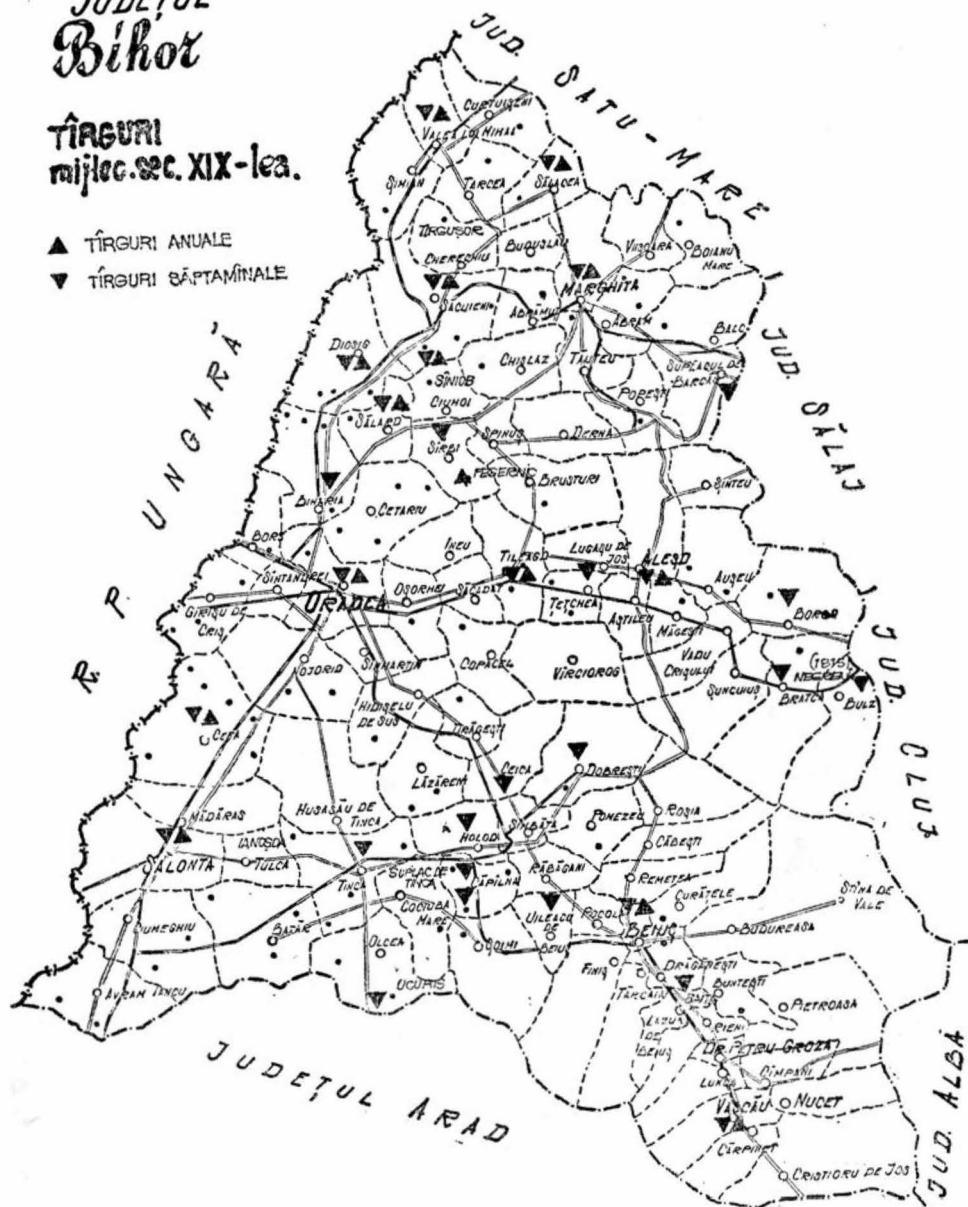
Harta 1.

JUDEȚUL Bihor

TÎRGURI mijloc. sec. XIX-lea.

▲ TÎRGURI ANUALE

▼ TÎRGURI BĂPTAMINALE

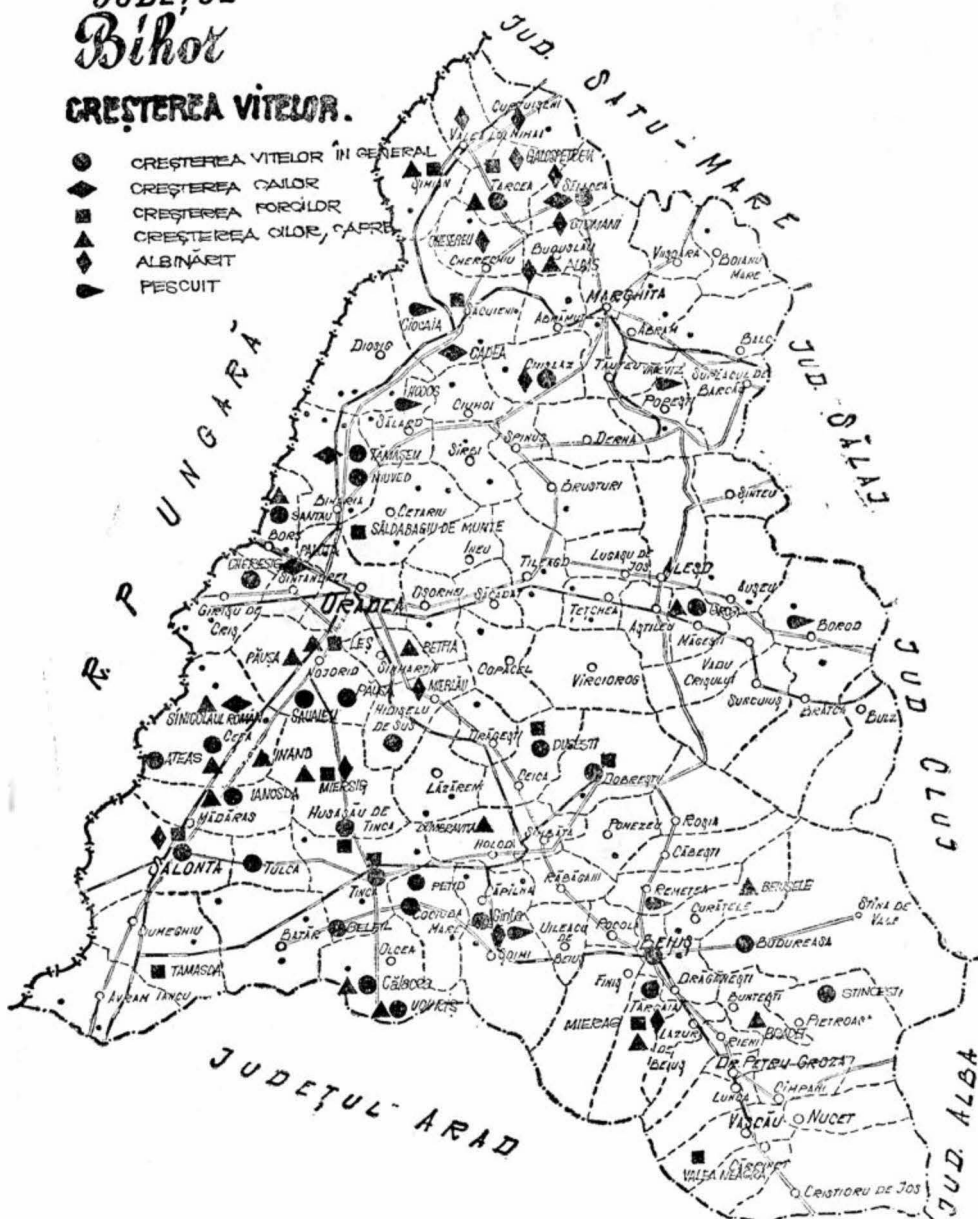

Harta 2.

JUDEȚUL Bihor

CREȘTEREA VITELOR.

- CREȘTEREA VITELOR ÎN GENERAL
- ◆ CREȘTEREA CAILOR
- CREȘTEREA FORCILOR
- ▲ CREȘTEREA CILOR, CĂPRE
- ◆ ALBINĂRII
- ▼ PESCUIT

Harta 3.

JUDEȚUL Bihor

**CEREALE, MORĂRIT,
PLANTE TENNICE**

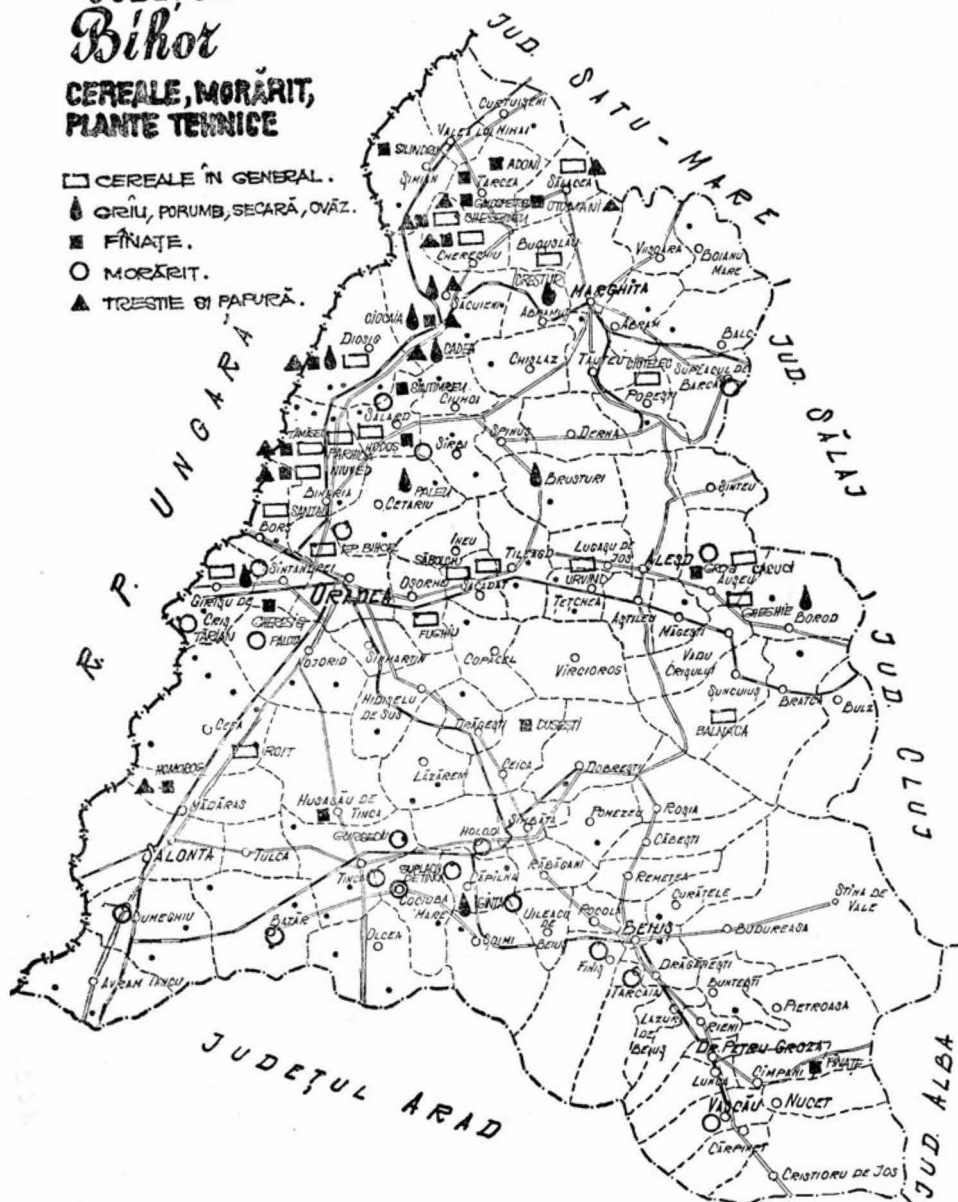
□ CEREALE ÎN GENERAL.

● GRÂU, PORUMB, SECARĂ, OVĂZ.

■ FÎNAȚE.

○ MORĂRIT.

▲ TRESTIE ȘI PĂPURĂ.

Harta 4.

JUDEȚUL Bihor

LEGUME, FRUCTE.

- ZARZAVATURI, VARZA, FASOLE.
- CARTOFI
- ▽ FLORI
- LUBENIȚĂ ȘI PEPENE GALBEN
- ◆ NUCI, ALUNE ȘI CASTANI
- CIRESI ȘI MERE
- PRUNE
- VITICULTURA

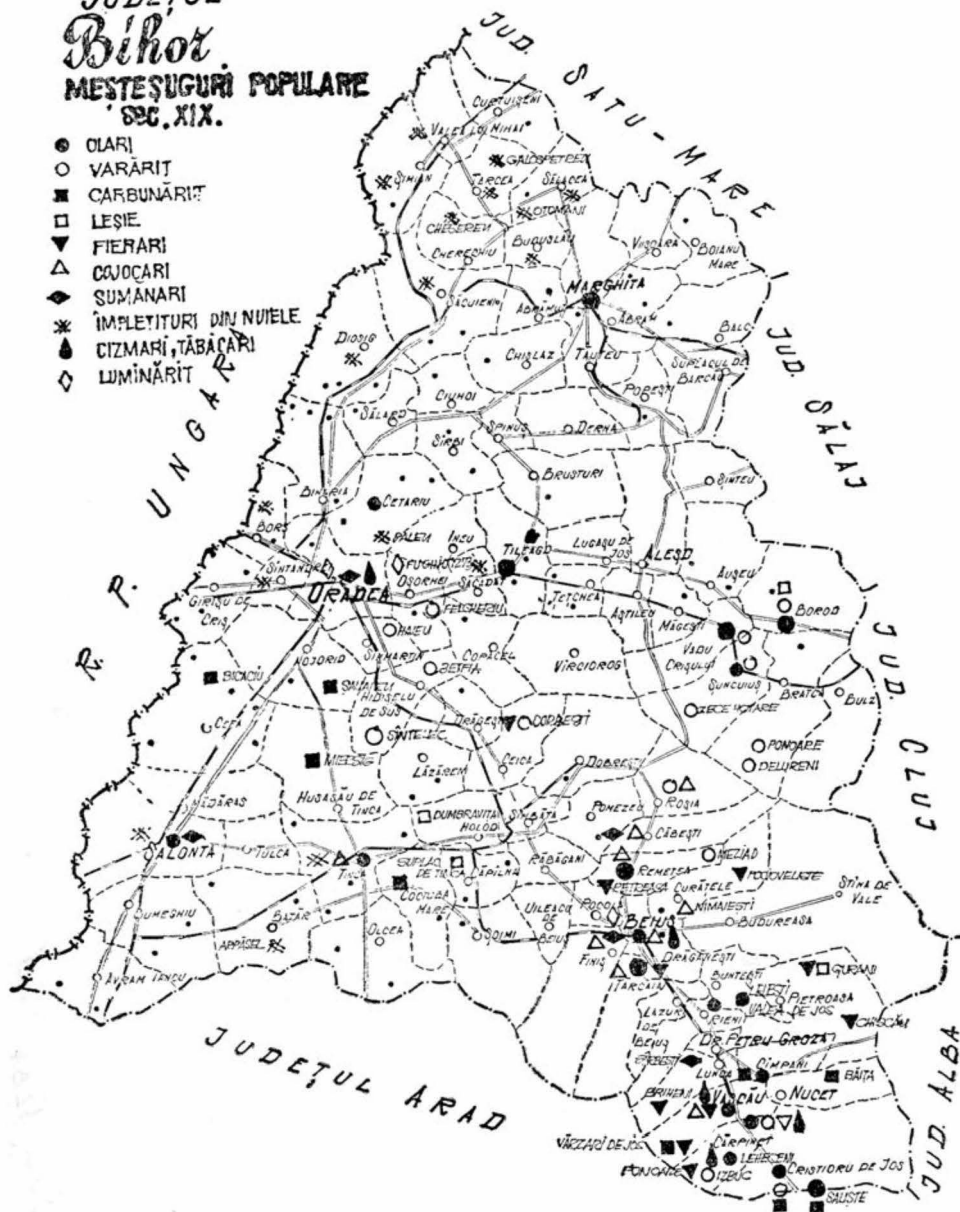

Harta 5.

JUDEȚUL Bihor

MESTESUGURI POPULARE SEC. XIX.

- OLARI
- VARĂRIT
- CARBUNĂRII
- LEȘIE
- ▼ FIERARI
- ▲ CAJOCARI
- ◆ SUMĂNARI
- * ÎMPLEȚITURI DIN NUIELE
- ♠ CIZMARII, TĂBĂCĂRI
- ◇ LUMINĂRII

Harta 6.

JUDEȚUL Bihor

PRELUCRAREA LEMNULUI

- ▲ LEMN DE CONSTR., GRÂNZI, SCÎNDURI
- SINDRIȚĂ
- TIMPLARI ȘI LĂDARI
- ROTARI
- ▼ BARCI (COTETE PENTRU PORCI)
- TRĂCĂ DIN STEJAR, ALBIE
- TEASCURI, PRESE STRUGUR.
- BUTCAIE
- MNELE DIN LEMN
- JOAGĂRE PĂREȘTAE

Harta 7.